

TIETEESSÄ. TAPAHTUU!

Tieteellisten seurain
valtuuskunta

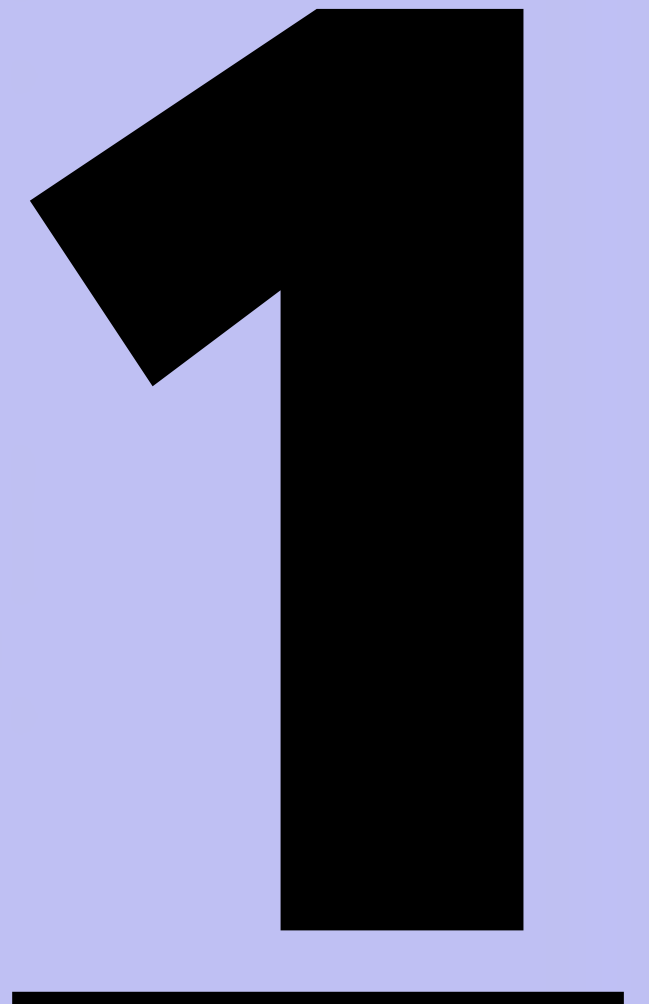
Kylmyyden katoava kauneus

Kirjailijana tarinataloudessa

Onko ITE-taide tiensä päässä?

Etnomusikologian (epä)onnistuminen

Vastuullista julkaisumetriikan käyttöä

2025

TIETEESSÄ. TAPAHTUU

VOL 43 NRO 1 (2025)

PÄÄKIRJOITUS

KAISA VÄLIMÄKI

3 – Tiedeyhteisöllä olisi ajatuksia, jos tiedeneuvonnan rakenteita halutaan uudistaa

Tieteessä tapahtuu -lehti kokoaa yhteen eri tieteenalat. Se on foorumi ajankohtaisille ja yleistajuisille tiedeartikkeleille sekä keskustelulle tieteestä ja tiedepolitiikasta.

Journal.fi-palvelussa sijaitsevasta PDF-lehdestä löytyvät jokaisen numeron pääkirjoitus ja pitkät tekstit. Muut kirjoitukset, kuten kolumnit ja arviot, ovat vain verkkolehdessä osoitteessa www.tieteessatapahtuu.fi.

SISÄLLYS

ARTIKKELIT

ARTO HAAPALA JA JARI HAAPALA

6 – Kylmyyden katoava kauneus

MARIA MÄKELÄ

11 – Tarinataloudessa kirjailijan tehtävä ei ole enää sepittää fiktiota vaan hallinnoida tarinallista pääomaa

YRJÖ SEPÄNMAA

16 – ITE-taide tiensä päässä vai jo uusilla urilla?

MONA MANNEVUO

21 – Väsymystutkimuksia Harvardin yliopiston kellarissa

TIEDEMAAILMA

AV VILLÉN

27 – Kuinka etnomusikologia (epä)onnistui Suomessa

ANNA-KAISA HYRKKÄNEN, MARJA KUITTINEN, OSSI NOKELAINEN, TOMI ROSTI, JANI SASSALI JA HANNA VÄRRI

31 – Kansallista yhteistyötä julkaisumetriikan vastuullisen käytön edistämiseksi

Tieteellisten seurain
valtuuskunta

TOIMITUS

Päätoimittaja: **Anna Kotaviita**
Toimituspäällikkö: **Taina Vuokko**

Taitto: **Anne Haapanen**
Ulkoasu: **Marko Myllyaho**

Kirkkokatu 6
00170 Helsinki
Puh. 044 493 9020
tieteessatapahtuu@tsv.fi

TOIMITUSNEUVOSTO

Dekaani **Johanna Arola**,
pääsihteeri **Ulla Järvi**, tiede- ja taide-
rahoituksen johtaja **Kalle Korhonen**,
päätoimittaja **Anna Kotaviita**,
yliopistonlehtori **Anna-Kaisa**
Kuusisto, toiminnanjohtaja
Lea Ryyänen-Karjalainen,
professori **Kimmo I. Tuominen**,
ylikirjastonhoitaja **Kimmo K. Tuominen**,
tutkijatohtori **Johanna Vuorelma**
ja toiminnanjohtaja **Kaisa Välimäki**
(puheenjohtaja)

JULKAISIJA

Tieteellisten seurain valtuuskunta

Ilmestyy 5 kertaa vuodessa
43. vuosikerta

Seuraava numero ilmestyy 16.4.2025.
Viimeinen aineistopäivä siihen on
19.3.2025.

ISSN 1239-6540

TIEDEYHTEISÖLLÄ OLISI AJATUKSIA, JOS TIEDENEUVONNAN RAKENTEITA HALUTAAN UUDISTAA

Alkuvuonna kohua herätti valtioneuvoston kanslian tekemä valmistelutyö, jonka tavoitteena oli uudistaa tiedepaneeleita. *Helsingin Sanomat* uutisoi, että valmistelussa esillä oli ollut malli, jossa ilmasto-, luonto-, kestävyys- ja metsäbiotalouden tiedepaneelit oltaisiin yhdistetty yhdeksi paneeliksi. Tällöin esimerkiksi ilmasto- ja luontopaneelit, joiden toiminta on perustunut ilmastolakiin ja luonnonsuojelulakiin, olisi käytännössä lakkautettu.

Sosiaalinen media räjähti, ja hallitusta syytettiin tiedevastaisuudesta. *Helsingin Sanomien* politiikan toimittaja **Petja Pelli** kuvaili kolumninsa otsikossa, että ”näyttää pahalta” (HS 21.1.2025). Pian pääministeri **Petteri Orpo** (kok.) vihelsi pelin poikki lupaamalla paneeleille työrauhan.

Paneelien ansiokasta työtä tekevä tutkijat ja työntekijät voivat nyt huoahata hetken. Kiinnostava kysymys kuitenkin on, mitä tietopohjaiselle päätöksenteolle ja tieteelliselle neuvonannolle todellisuudessa kuuluu.

Valtioneuvoston kanslian johtava asiantuntija **Antti Pelkonen** perkaa tuoreessa *Tiedepolitiikka*-lehdessä (4/2024), miten tutkimustietoa käytetään päätöksenteossa. Hän toteaa, että vaikka tutkimustietoa hyödynnetään niin valtioneuvostossa kuin eduskunnassakin, käyttö ei ole järjestelmällistä. Rakenteet tutkimustiedon hyödyntämiselle voisivat tutkimuksen perusteella olla nykyistä parempia. Tutkijoita kuullaan verrattain vähän esimerkiksi eduskunnan valiokunnissa, ja näissä kuulemisissa tutkimuslaitokset korostuvat asiantuntijatiedon lähteenä yliopistoihin verrattuna.

KAISA VÄLIMÄKI

on filosofian tohtori,
Ympäristötiedon foorumin
toiminnanjohtaja
ja *Tieteessä
tapahtuu* -lehden
toimitusneuvoston
puheenjohtaja.

Petrattavaa siis löytyisi, mutta löytyykö halua petrata?

Kohua herättäneen tiedepaneeliuudistuksen taustalla lie-nee aitoa halua kehittää tieteellistä neuvonantoa päätöksenteon tukena. Pääministeri Orpon hallitusohjelmassa kyllä mainitaan tutkimustiedon ja aineistojen kustannustehokas käyttö ja tietopohjainen päätöksenteko. Silti hallituksen viimeaikaiset teot, kuten VN-Teas-rahoituksen lakkauttaminen, antavat toisenlaista viestiä. Tosin valtioneuvoston tutkimustoimintaan on myöhemmin jälleen tuotu lisää varoja.

Tiedeyhteisöä ei ainakaan voida syyttää siitä, etteikö se olisi yrittänyt pohtia keinoja, joilla tiede voitaisiin tuoda tiiviimäksi osaksi päätöksentekoa. Tieteen ja politiikan välisen rajapinnan tutkimus on alati kasvava tieteenala, ja erilaisia mekanismeja tieteen ja päätöksenteon saattamiseksi yhteen on kehitetty, selvitetty ja tutkittu mittavissa määrin.

Suomessa tiedeneuvonnan järjestämistä ja toteuttamisesta on pohdittu muun muassa Sofi-hankkeessa, jonka neljä suomalaista tiedeakatemiaa toteuttivat vuosina 2019–21. Hankkeen perua ovat muun muassa tiedesparrauksen ja ilmiökartan konseptit sekä nykyinen Suomalaisen Tiedeakatemian tiede ja päätöksenteko -yksikkö. Nykymuodossaan yksikkö tukee myös Suomen kehittyvää tiedevälittäjien kenttää.

Koska on olemassa paljon tutkittua tietoa yhteiskunnallisen päätöksenteon luonteesta ja tiedeneuvonannon keinoista, tutkimusyhteisön puoleen kannattaa kääntyä, kun tieteen ja politiikan väliseen rajapintaan halutaan muutoksia. Esimerkiksi tiedesparraus, joka on monitieteistä ja ymmärtää päätöksenteon luonnetta, voi hyvin tuottaa uusia ajatuksia

Tieteen ja politiikan välisen rajapinnan tutkimus on alati kasvava tieteenala.

siitä, miten vaikkapa tiedepaneelien työskentelyä olisi mahdollista kehittää.

Yhtä mallia tiedetukeen ei tietenkään ole olemassa. Eri-laisissa tilanteissa täytyy soveltaa erilaisia konsepteja. On kuitenkin tärkeää muistaa tieteen riippumattomuus ja tutkijoiden mahdollisuus nostaa esiin sellaisiakin asioita, jotka ovat päätöksentekijöille siinä hetkessä epäolennaisia tai jopa epämiellyttäviä.

Tiedeneuvonnan rakenteiden uudistaminen voitaisiin nostaa asialistalle myös akateemisissa instituutioissa. Voitaisiinko tukea enemmän tutkijoita, jotka toteuttavat yliopistojen kolmatta tehtävää ja joiden työtaakasta yliopistonlehtori **Panu Halme** kirjoittaa tämän numeron kolumnissaan? Voisiko yliopistojenkin palkkalistoilla olla tiedevälittäjiä, joiden tehtävissä korostuisi tieteen ja päätöksenteon välinen vuoro-vaikutus?

Joka tapauksessa maailman myrskyt eivät näytä laantumisen merkkejä. Toimivat tiedetuen rakenteet ovat varautumiskeinoja, joita kannattaa ylläpitää ja kehittää.

ARTIKKELIT

KYLMYYDEN KATOAVA KAUNEUS

Nykyilmaston vallitessa Suomessa on vielä mahdollista kokea talven hyytävää kauneutta. Ilmastonmuutoksen myötä talvisen maiseman erityislaatuisuus alkaa kääntyä ruskeanharmaaksi ja alati sateisemmaksi tylsyydeksi.

Lumiset vuoret ja metsät ovat merenrantojen ja vesiputouksien ohella yksi kauneimmista luontomaisemista, ainakin jos on uskominen kansainvälisiä matkailuesitteitä. Lumen arvoon luotetaan myös Lapissa, jonne suuntautuvan talvimatkailun määrä on tasaisesti kasvanut.

Lumella, jäällä ja kylmyydellä on omaa eksotiikkaansa, ja ne tuottavat esteettistä lisäarvoa. Jollei näin olisi, ranskalainen luksusristeilijä olisi tuskin tänä talvena tuonut turisteja pimeälle ja hyiselle Perämerelle tai portugalilainen huippujalkapalloilija ylistänyt Lapin vierailuaan sosiaalisessa mediasa. Toisin oli vuonna 2018, jolloin alkutalvi oli Lapissa täysin lumeton ja brittituristit joutuivat karvaasti pettymään, kun heille ainakin epäsuorasti luvattu joulun ihmemaa

olikin muuttunut ”*craplandiksi*”. (Yle Uutiset 17.12.2024; Helsingin Sanomat 26.12.2024.; Helsingin Sanomat 21.11.2018.)

Lumeen ja jäähän liittyvät miellelyhtymät ja odotukset ovat pääsääntöisesti myönteisiä. Lumikiteiden symmetrinen rakenne on aina kiehtonut ihmisiä. Valkoinen väri itsessään edustaa hyvyyttä, puhtautta ja viattomuutta. Puihin kertyvä lumi muuttaa hetkessä metsän ilmettä. Talven aikana puihin voi kertyä tykkylunta, jolloin niistä muodostuu kuin veistoksellisia patsaita.

Maahan satava lumipeite kokee myös muodonmuutoksia. Tuulen vaikutuksesta lumi nietostuu harjanteisiin ja muihin esteisiin. Lumipeite pehmentää, pelkistää ja vaihmentaa sekä muotoja että värejä. Hohtavan valkoinen lumipeite kaunistaa jopa hakkuuaukean. Talvessa on kiistämättä kauneutta.

Talvisen metsän kauneus on karumpaa. Värejä on vähemmän, äänimaisema erilainen ja tuuli jopa purevan raakaa.

KAUNEUDEN MONINAISUUS

Termiä ”kaunis” käytetään kuvaamaan hyvin monenlaisia asioita: Maisemat ovat kauniita. Ihmiset, eläimet ja erilaiset kasvit ovat kauniita. Maalaukset, sävellykset, runot, rakennukset ja muut arkkitehtoniset kokonaisuudet ovat kauniita. Ilma voi olla kaunis, oli se sitten sateinen tai sumuinen. Ihminenkin voi käyttäytyä kauniisti tai yksittäinen teko olla kaunis.

Kauneuden kirjo on laaja, ja joskus termi saa pikemminkin eettisen kuin esteettisen vivahteen – näin esimerkiksi silloin, kun sanotaan teon tai kommentin olevan kaunis: ”kauniisti tehty” tai ”kauniisti sanottu”. Sanan esteettisessä merkityksessä ”kaunis” on synonyymi ilmaisulle ”esteettisesti arvokas”. ”Kaunis” on aina myönteinen määre, joka voi esiintyä eri asteissa, joten on siis mahdollista sanoa, että yksi asia on kauniimpi kuin toinen. ”Kaunis” ja ”kauneus” ovat katotermejä, joiden merkitysalat ovat hyvin laajoja.

Kauneuden puutteesta puhutaan usein rumuutena. Esimerkiksi avohakkuuaukio on

yksinkertaisesti ruma. Sieltä on vaikea löytää mitään esteettisesti tyydyttävää ainakaan, ennen kuin lumi peittää töröttävät kannot ja epämääräiset oksakasat.

Kauneutta on monenlaista, ja eri asiat ovat kauniita eri syistä. Kaunista kesäpäivää ja kaunista talvipäivää voi yhdistää valoisuus ja kirkkaus, mutta monet seikat, kuten lämpötila ja valon laatu, myös erottavat niitä. Sama metsä on silti omalla tavallaan kaunis sekä kesällä että talvella.

Lämmin kesäpäivä lähimetsässä voi tarjota mitä moninaisimpia elämyksiä, jotka yhdessä rakentavat kokemusta, jonka perusteella metsä on kaunis. Puut ovat vihreitä eri sävyissä, ja jalkojen alla tuntuvat maassa olevat havunneulaset ja oksat. Peippo laulaa, tuuli tuntuu iholla lempeältä. Talvisen metsän kauneus on karumpaa. Värejä on vähemmän, äänimaisema erilainen ja tuuli jopa purevan raakaa.

Luonnon kauneus riippuu hyvin paljon säästä: aurinkoinen kevättalven päivä voi olla todella kirkas, sillä lumipeite heijastaa jopa 90 prosenttia auringonsäteilyä takai-

sin avaruuteen. Tällaisella valohoidolla on ihmiseen jo selkeitä fysiologisia vaikutuksia.

Yksi keskeinen kiistakysymys filosofisessa estetiikassa on ollut tiedon ja erityisesti luonnontieteellisen tiedon merkitys esteettisessä kokemuksessa. Jotkut teoretikot, kuten kanadalainen **Allen Carlson** ja yhdysvaltalainen **Holmes Rolston**, ovat puolustaneet kantaa, jonka mukaan esteettinen kokemus jossakin mielessä edellyttää luonnontieteellistä tietoa. Kokemuksen tulee olla oikeanlaisessa viitekehyksessä, jotta se olisi asianmukainen. Hieman lievempi muoto tästä tiedeperustaisesta käsityksestä on, että esteettinen kokemus syvenee, kun omaksutaan sitä koskevaa tieteellistä tietoa. (Carlson 2000; Rolston 2003.)

Vaihtoehdoisen näkemyksen kannattajat antavat enemmän vapautta esteettiselle kokemukselle, ja he ovat korostaneet esimerkiksi mielikuvituksen merkitystä. Kuvittelukykynsä avulla ihminen voi rikastuttaa esteettistä kokemustaan – esimerkiksi pilvimuodostelmissa hän saattaa nähdä erilaisia hahmoja, ja tätä kautta pilvien tarkkailemi-

nen voi tuntua hänestä aiempaa tyydyttävämmältä. Myös lumi ja jää antavat mahdollisuuksia tämänkaltaiseen mielikuvituksen leikkiin. (Brady 2003.)

Vaikka meillä kirjoittajilla on hyvin erilaiset tieteelliset taustat, välillemme ei ole syntynyt erimielisyyttä siitä, miksi talvinen maisema tai jäätyvä meri on kaunis. Siinä missä **Jari Haapala** edustaa luonnontieteellistä traditiota ja on perehtynyt jään fysiikkaan ja arktiseen ilmastomuutokseen, **Arto Haapalan** tausta on humanistisessa traditiossa, ennen kaikkea filosofisessa estetiikassa ja taiteen tutkimuksessa. Jaamme silti näkemyksen, jonka mukaan talven kauneudessa on kyse vaikuttavasta, usein ennen kaikkea visuaalisesta kokemuksesta, jota muiden aistien välittämät havainnot täydentävät. Näin muodostuu kokonaisvaltainen elämys, jonka voimakkuus vaihtelee tilanteen mukaan.

Talven kauneus on erityislaatuista. On selvää, että ihmiset ovat valmiita maksamaan sen kokemisesta todella suuria rahasummia. Esimerkiksi alussa mainittu Perämeren risteily on Ylen mukaan maksanut tänä talvena

Värähtelemättömät puut korostavat jäätyneen ympäristön seesteisyyttä ja harmoniaa. Aika tuntuu pysähtyneen.

turisteille yli 11 000 euroa. Talven estetiikka myy jopa siinä määrin, että on syytä miettiä, paljonko esimerkiksi Rovaniemen kaupunki pystyy vastaanottamaan lisää turisteja ja missä on ekologisesti kestävä turismin raja (esimerkiksi Yle Uutiset. 15.1.2025.).

Monenlaiset asiat vaikuttavat siihen, millaiset esteettiset kokemukset vetävät ihmisiä puoleensa. ”Jäätävä kauneus” ei välttämättä miellytä kaikkia. Kauneus ei ole sillä tavalla yleismaailmallinen ilmiö, että kaikki ihmiset kulttuurisiin ja yksilöllisiin taustoihinsa katso-matta arvostaisivat esteettisesti samoja asioita. Kauneus, myös jäätävä kauneus, syntyy vuoro-vaikutuksessa kokijan ja kohteen välillä. Jos kokija ei ole riittävän vastaanottavainen talvisen metsän tai jääkentän tarjoamille kokemuksille, kauneuden kokemus jää syntymättä.

TALVISET ELÄMYKSET

Satunnaisen matkailijan kokemukset lumesta ja jäästä voivat rajautua muutaman päivän visiittiin hiihtokeskuksessa, mutta pohjolan vakituisille asukkaille talvi tarjoaa jatkuvasti

elämyksiä. Ensilumi on aina odotuksen aihe. Talven tuloa enteilevät ilmiöt, kuten lätäköiden öiset jäätymiset, lumikiteiden leijuminen ilmassa ja puutarhakasvien huurtuminen, koetaan pääsääntöisesti kauniina asioina.

Järvien jäätyminen tarjoaa tarkkakorvaisille ja -silmäisille myös audiovisuaalisia kokemuksia. Kylminä alkutalven öinä ohuesta jääkannesta voi halkeillessaan ja värähdellesään muodostua kuin luonnon oma instrumentti, joka äänтелеe ulvoen ja paukahdellen. Ohut, kirkas jääkansi mahdollistaa myös katsomisen jäänalaiseen maailmaan.

Pitkinä pakkasjaksoina kylmyyden kauneus kukoistaa, kun ilmakehässä oleva kosteus tiivistyy huurteeksi puihin ja rakenteisiin. Urbaanit lähiöt ja teollisuusalueetkin alkavat yllättäen näyttäytyä kuvauksellisina kohteina. Tällaiset tilanteet syntyvät ainoastaan tuulettomina kylminä päivinä. Värähtelemättömät puut korostavat jäätyneen ympäristön seesteisyyttä ja harmoniaa. Aika tuntuu pysähtyneen. Tällaiset kokemukset ovat hyvin vaikuttavia, usein myös rauhoittavia ja jopa terapeutisia.

Kittilän lentoasemalle saapuu vuosittain yli 200 000 kansainvälistä matkustajaa, heistä valtaosa talvikuukausina lumen ja kylmyyden houkuttelemina.

Sen sijaan myrskyisinä talvipäivinä lumi ja jää kurittavat ankarasti yhteiskuntaa. Liikenne takkuu, kun tuulen ajama lumi tunkeutuu rakenteisiin ja tukkii kulkuväylät. Meillä kaikilla on kokemusta talven ankaruudesta tässä mielessä. Tällöin ilmiöiden esteettinen puoli jää yleensä toissijaiseksi – ainakin joskin aikaa.

Merellä jäät ryskävät ja ahtautuvat useiden metrien paksuisiksi valleiksi. Joskus ahtojäät kertyvät aivan rannikon tuntumaan valtavik-

si kasoiksi ihmisten ihmeteltäviksi. Tällöin tarjoutuu mahdollisuus tarkastella meren ja jään voimaa. Näkymä on kaunis, mutta samalla se saattaa herättää ylevän tunteen ja tietynlaisen kunnioituksen valtavia luonnonvoimia kohtaan.

Uutuudenviehätyksellä on usein jo sinällään esteettistä arvoa. Taide pyrkii uutuu-teen, originaalisuuteen, joka kiinnittää katsojan huomion. Vastaavalla tavalla luonto voi yllättää meidät ensilumellaan. Kun olemme

KUVAN LÄHDE: VASTAVALO

Ahtojää on ajojäätä, joka ahtautuu merellä, koska tuuli tai virtaukset kerryttävät sitä johonkin paikkaan.

tottuneet muunlaisiin näkymiin ja lämpötiloihin, pakkasyö ja aamun kuura kiinnittävät huomiomme myös esteettisessä mielessä. Reaktio on usein välitön, silmien ilo täysin spontaania: kuinka kaunista!

KYLMÄN KAUDEN MENETTÄMINEN

Ilmastonmuutoksen erityispiirre on, että pohjoiset lumen ja jään peittämät alueet

lämpenevät muita alueita voimakkaammin. Viimeisten neljän vuosikymmenen aikana arktinen alue onkin lämmennyt neljä kertaa nopeammin kuin maapallo keskimäärin (Rantanen ym. 2022).

Aktisen alueen lämpeneminen on johtanut merijään supistumiseen ja ohentumiseen niin Jäämerellä kuin Itämerelläkin. Pysyvän lumipeitteen alkamisajankohta on viivästynyt ja lumen paksuus vähentynyt. Tähän menses-

sä lähes täysin lumettomia talvia on havaittu vain muutamina vuosina Etelä- ja Länsi-Suomessa, mutta tulevaisuudessa talvemme tulevat olemaan entistä vetisempiä. Synkimpien arvioiden mukaan vuosisadan loppupuolella pysyvä lumipeite vallitsi Suomessa ainoastaan Lapissa (Ilmatieteen laitos).

On selvää, että ilmastonmuutoksen edessä menetetään mahdollisuuksia kokea kylmyyden kauneutta. Talvisen maiseman

erityislaatusuus muuttuu ruskeanharmaaksi tylsyydeksi. On vain lehdettömiä puita, paljaita männynoksia ja märkää harmautta.

Talven esteettinen arvo liittyy siihen, että talvi on niin erilainen verrattuna kesään, syksyyn ja kevääseen. Vaikkei ensilumi suoranaisesti yllättäisi helsinkiläistä, puhumatakaan rovaniemeläisestä, on siinä silti aina jotakin erityistä, kun maa ja puut ovat syksyn jälkeen ensi kertaa valkean lumen peitossa. Vaikka ilmiö ei tietenkään ole uusi, se tuntuu usein hyvinkin uudelta kevään, kesän ja syksyn jälkeen.

Nykyilmastossa voimme vielä kokea selvät vuodenaikojen vaihtelut. Talvi tulee, jos ei ajallaan, niin ainakin jossain vaiheessa. Syksyn ensimmäiset pakkasyöt ja ensilumi luovat odotuksia talvesta. Talven alku ja loppu voidaan vielä määritellä termisesti, jolloin talven katsotaan alkaneen, kun vuorokauden keskilämpötila laskee pysyvämmiin, ainakin viikon ajaksi nollan asteen alapuolelle. Tulevaisuudessa talvet tulevat olemaan lähinnä nykyisten syksyjen kaltaisia, jolloin lämpötila vaihtelee nollan tuntumassa. Nykyisen määritelmän mukaan termistä talvea ei tällöin ehkä synny ollenkaan.

Taiteilija **Pekka Halonen** (1865–1933) maalasi aikoinaan lumen peittämiä puita. Hän onnistui vangitsemaan erinomaisesti talven tunnelmaa: valoa ja kylmyyttä. Vaikka emme itse koe lämpötiloja maalausten kautta, tunnelma välittyy teosten kautta näköhavaintomme ja kuvittelukykykymme avulla.

Pekka Halonen maalasi vuonna 1923 useita teoksia, joita innoittivat tykkylumen peittämät kuuset. Maiseman hän löysi Kinahmista Pohjois-Savosta. Oikeanpuoleisessa kuvassa tykkylunta Lapissa, Riisitunturilla.

Luonto voi luoda meille talven ainutlaatuisia elämyksiä vuosittain niin kauan kuin talvea termisessä mielessä riittää. Ilmaston lämpeneminen muuttaa vääjäämättä olosuhteita – kylmät jaksot lyhenevät, lumen määrä vähenee, mahdollisuudet aitoon talviestetiikkaan vähenevät. Tämä on menetys niin luonnon kuin ihmisenkin kannalta.

Joku voisi ajatella, ettei talven esteettisellä kokemuksella ole niin väliä, sillä voihan kauneuden kokemuksia saada muualtakin kuin talviluonnosta. Mutta talviset esteettiset kokemukset ovat ainutlaatuisia, ja niiden

menettäminen tekee ison loven esteettisten elämysten kirjoon.

Vaikka Halonen onnistuikin ikuistamaan yhden aspektin kylmyyden estetiikasta, talven omakohtaista kokemista taideteokset eivät pysty korvaamaan. Olisi suuri menetys, suorastaan järkytys, jos tulevat sukupolvet joutuisivat kokemaan talven ensisijaisesti kuvien kautta.

—
Arto Haapala on estetiikan professori Helsingin yliopistossa.

Jari Haapala on tutkimusprofessori Ilmatieteen laitoksen merentutkimuksen yksikössä.

KIRJALLISUUS

- Carlson, Allen 2000. Nature, Aesthetic Judgment, and Objectivity. Teoksessa *Aesthetics and the Environment*. Lontoo ja New York: Routledge.
- Rolston, Holmes III 2003. Esteettinen kokemus metsässä. Teoksessa *Metsään mieleni*. Suomentaneet Tommi Nuopponen ja Marke Ahonen. Toimittaneet Yrjö Sepänmaa, Liisa Heikkilä-Palo ja Virpi Kaukio, Helsinki: Maahenki.
- Brady, Emily 2003. *Aesthetics of the Natural Environment*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Mika Rantanen, Alexey Yu. Karpechko, Antti Lipponen, Kalle Nordling, Otto Hyvärinen, Kimmo Ruosteenoja, Timo Vihma ja Ari Laaksonen 2022. The Arctic has warmed nearly four times faster than the globe since 1979. <https://doi.org/10.1038/s43247-022-00498-3>.
- Ilmatieteen laitos. Lumi vähenee Suomessa. Ilmasto-opas. <https://www.ilmasto-opas.fi/artikkelit/lumi-vahenee>. Viitattu 24.1.2025.
- Helsingin Sanomat 21.11.2018. Brittilehdistö haukkuu lumettoman Suomen "craplandiksi" ja marraskuisen Rovaniemen "jingle helliksi". Toimittajina Ossi Mansikka ja Anne Kantola. <https://www.hs.fi/nyt/art-2000005906941.html>. Viitattu 24.1.2025.
- Yle Uutiset 17.12.2024. Ranskalaisturistit maksavat 11 000 euroa risteilystä Kemiin – tällainen on satamaan saapuva huppea jäänmurtaja. Toimittajana Taina Nuutinen-Kallio. <https://yle.fi/a/74-20131812>. Viitattu 24.1.2025.
- Helsingin Sanomat 26.12.2024. Cristiano Ronaldo esitteli Suomea sadoille miljoonille – Visit Levin toimitusjohtaja arvioi vaikutuksia. Toimittajana Janne Oivio. <https://www.hs.fi/urheilu/art-2000010927130.html>. Viitattu 24.1.2025.
- Yle Uutiset. 15.1.2025. Turistit haluavat täydellisen instakuvan veneestä ja pilaavat siksi Lapin tutkimatonta luontoa – kasvusto on jo kuollut. Toimittajana Armi Auvinen. <https://yle.fi/a/74-20134807>. Viitattu 24.1.2025.

MARIA MÄKELÄ

TARINATALOUDESSA KIRJAILIJAN TEHTÄVÄ EI OLE ENÄÄ SEPITTÄÄ FIKTIOTA VAAN HALLINNOIDA TARINALLISTA PÄÄOMAA

Kirjallisuus ei ole enää itsenäinen kerronnallisten kokeilujen ja monitulkintaisuuden temmellyskenttä, vaan sitä muovaa sosiaalisen median tarinalogiikka. Kirjailijoita markkinoidaan heidän omilla elämäntarinoillaan, joista algoritmi seuloo tykättävät, samastuttavat ja jaettavat. Mikä tehtävä jää kirjailijalle, tarinoiden ammattilaiselle?

Ossi Nymanin esikoisromaanissa *Röyhkeys* (2017) on mainio kohta, joka käsittelee taiteilijan suhdetta todellisuuteen ja ihan-teisiin. Kirjailija Nymania muistuttava päähenkilö on **Bruce Springsteen** -fani. Aktiivisesti työtä välttelevänä ja siksi joutilaana hän on saamassa eturivin paikan Springsteenin keikalta, koska voi saapua paikalle ajoissa, toisin kuin työssä käyvät.

Mies käy mielessään kuvitteellisen keskustelun Springsteenin kanssa: ”Kysyin vielä, että tunsiko hän syyllisyyttä siitä, ettei hän ollut koskaan tehnyt oikeita töitä, vaan oli kieltäytynyt töistä nuoresta saakka ja suos-

tunut tienaamaan ainoastaan soittamalla, ikään kuin hän ajattelisi olevansa liian hyvä tekemään tavallisia töitä. Hänhän kuitenkin lauloi melkein pelkästään työtätekevistä ihmisistä ja arjen sankaruudesta. – – Yeah, hän sanoi viimein, there’s a conflict.” (Nyman 2017, 32.)

Springsteen ja Nyman ovat saman paradoksin äärellä, mutta taiteilijoina he ovat eri vuosisatojen tuotteita. 1900-lukulaisessa taideajattelussa paradoksaalisuus oli vielä hyve. Taiteentutkimuksessa on totuttu ylistämään nimenomaan monimerkityksisyyttä, sellaista kuin *Röyhkeydessä*: työläisromantiikka ja itseoikeutettu taiteilijuus, syyllisyys ja

Kirjailija Ossi Nyman tuli uransa alussa tunnetuksi ”ideologisenä työttömänä”.

röyhkeys, etuoikeudet ja niiden puute voivat olla yhtä aikaa totta – erityisesti fiktiossa.

Harva kuitenkaan muistaa Nymania hänen esikoisromaaninsa kiinnostavien teemojen ja kerrontaratkaisujen vuoksi. *Röyhkeyden* ilmestymisen yhteydessä syksyllä 2017 Nymanista tuli yhdessä yössä kaikkien tuntema ”ideologinen työtön”, pitkälti *Helsingin Sanomien* klikkiotsikoinnin ansiosta. Otsikko julisti: ”Ossi Nyman ei tee töitä ja sanoo, että työvoimatoimisto on ihmisoikeusloukkaus – näin ’ideologisesti työtön’ taktikoi itselleen yhteiskunnan tuet” (Riikonen 2017).

Oliko Nymanilta tietoinen strategia edetä oma elämäntarina edellä *Helsingin Sanomien* haastattelussa? Luultavasti, sillä julkisuus oli Nymanin uralle mainio juttu.

Nyman ei ole ollut ideologinen työtön enää pitkään aikaan vaan menestyvä apuraha-kirjailija. Tästä huolimatta hän on onnistunut pitämään *misfit*-romantiikasta ammentavan kirjailijakuvansa linjakkaana – ”autenttisenä” ja konfliktittomana – tuotannossaan, haastatteluissaan ja sosiaalisen median profileissaan. Nyman on taitava kirjailija mutta myös tarinallisen pääoman hallinnoija.

TAITEELLISESTA AUTONOMIASTA OSAKSI TARINATALOUTTA

Sosiologi **Pierre Bourdieu** loi vuonna 1992 ilmestyneessä teoksessaan *Les Règles de l'art* vaikutusvaltaisen teorian, joka käsitteli kir-

jallisuuden kentän muotoutumista ja kirjallisiin ilmiöihin liitettyä symbolista pääomaa. Bourdieun mukaan 1800-luvulle tultaessa kirjallinen kenttä oli itsenäistynyt riittävästi synnyttääkseen kirjailijoita, joiden tavoitteena oli ”puhdas” kirjallisuus.

Tällöin syntyivät modernit kirjalliset arvot, kuten piittaamattomuus taloudellisesta hyödyistä, moraalinen ja poliittinen riippumattomuus sekä omaleimaisuus (katso myös Malmio 2015). Formalistisessa, tekstin piirteisiin keskittyvässä kirjallisuuden teoriassa nämä ihanteet ilmenevät siten, että keskitytään monimerkityksisyyteen, tulkinnan haasteellisuuteen sekä kirjalliseen perinne- ja itse-tietoisuuteen.

Kirjallinen kenttä on kuitenkin parhailaan menettämässä autonomiaansa (katso esimerkiksi Murray 2018; Thompson 2021). 2000-luvun tarinataloudessa tarinankerronta on ansaintalogiikka, ei itsenäinen taide-muoto, ja siksi kirjailijoistakin on tullut sosiaalisen median vaikuttajien eli influenssereiden alalaji. Kertomus on taikakeino, jolla saadaan informaatiotulvaan hukkuvan kuluttajan huomio.

Arvokkainta valuuttaa on samastuttava, autenttinen kertomus yksilön mullistavasta kokemuksesta: traumaattisesta tapahtumasta selviytyminen, loppuun palaminen ja siitä seuraava uusi elämänoppi, käännteentekevä kohtaaminen. Tiiviys ja helppo tunnistettavuus ovat hyveitä – parhaan inspiraatiotari-

Kertomus on taikakeino, jolla saadaan informaatiotulvaan hukkuvan kuluttajan huomio.

nan ja sen opetuksen pystyy kiteyttämään klikkiotsikkoon. (Mäkelä ym. 2021.)

Tarinatalouden logiikka on ajanut esimerkiksi autofiktion ennennäkemättömään suosioon sekä kustantajien että lukijoiden keskuudessa. Kustantajat ovat lähteneet kilvan muokkaamaan suosittujen influenssereiden henkilökohtaisia, tunnustuksellisia some-sisältöjä minämuotoiseksi elämäntilanne-kirjallisuudeksi. Esimerkiksi äänikirjapalvelut markkinoivatkin ”teosten” sijasta ”tarinoita”.

Nykykirjallisuus ja -kirjailijat joutuvat sopeutumaan tähän digitaalisten alustojen määrittämään ympäristöön, jossa yleisöt arvottavat kaiken sisällön seuraamalla, tykkäämällä, jakamalla tai kollektiivisesti vastustamalla. Somevetoisella kirjallisuuden kentällä monimerkityksisyys ja konfliktit ovat lähinnä polttoainetta poliittiselle polarisaatiolle ja kirjarovioille. Sisällöstä joko tykätään tai ei, se jaetaan tai ei, välimuotoja ei ole.

Lisäksi tarinankertojan tulee itsensä olla autenttisuuden, arvojen ja saarnaamiensa elämänoppien ruumiillistuma. Voidaan pu-

hua kirjailijan transmediaalisesta eetoksesta: kun kirjailijan elämäntarina ja tarinallinen identiteetti ovat tärkein tuote, kaiken tarinankerronnan fiktiivisistä romaaneista henkilöhaastatteluihin, esseisiin ja sosiaalisen median päivityksiin täytyy ilmentää samaa, retorisen, tiedollisen ja moraalisen tarkastelun kestävää olemisen tapaa. (Mäkelä 2024.)

Monet kirjallisuuskohut heijastelevat tätä autonomian menetystä. Viimeisimpänä tällaista kansainvälistä huomiota on saanut fantasiakirjailija **Neil Gaiman**. Hiljattaisessa paljastuspodcastissa lukuisat nuoret naiset kertoivat Gaimanin harjoittamasta seksuaalisesta alistamisesta ja väkivallasta, jopa lapsitodistajan läsnä ollessa. Mediakeskustelussa korostettiin tekojen ristiriitaa suhteessa kirjailijan julkiseen rooliin edistyksellisyyden äänitorvena ja vähemmistöjen puolustajana mutta myös suhteessa Gaimanin fiktion teemoihin ja keinoihin: hänen tuotannossaan kuvataan kauhua juuri heikommassa asemassa olevan, kuten lapsen, näkökulmasta (Shapiro 2025).

Altavastaajan näkökulmasta kerrotut omakerralliset romaanit ovat usein tarinatalouden voittajia.

KIRJAILIJAN EETOS JA SOSIAALISEN MEDIAN TARJOUKAT

Tarinataloudessa neuvotteluun kirjailijan eetoksesta sekaantuu, kirjallisuudentutkija **Laura Piippo**a lainatakseni, ”alustojen ääni” – sosiaalisen median alustojen käyttöä ohjaavat osin tavalliselle käyttäjälle näkymättömät voimat, kuten algoritmit. Tietyt kirjailijat ja heidän tarinansa saavat toisia enemmän tukea ”alustojen ääneltä”. Sosiaalisen median tutkimuksessa puhutaan eri alustojen erilaisista tarjoumista. Näitä ovat esimerkiksi haettavuus, pysyvyys, jaettavuus, toistettavuus ja skaalautuvuus (boyd 2010; Papacharissi ja Gibson 2011).

Haettavuus, pysyvyys ja jaettavuus selittävät sitä, miksi kirjailijan eetoksen yhtenäisyys on niin tärkeää verkkoyhteisöille. Internet ei tunnetusti unohda, sillä vanhat synnit ja vanhentuneet mielipiteet on helppo kaivaa esiin ja jakaa. On vaivattomampaa kirjoittaa hakukoneeseen kirjailijan nimi kuin kahlata vuosikymmenien tuotantoa läpi uudella, kriittisellä silmällä.

Tiukin eetosvaatimus syntyy kuitenkin jaettavuudesta: sosiaalisen median käyttäjä

ei halua jakaa tulkinnanvaraista, mahdollisesti moraalista ristiriitaa synnyttävää sisältöä. Se olisi sosiaalinen riski, joka vahingoittaisi jakajan omaa some-eetosta, varsinkin kun mahdollinen kommenttiosion väittely ja kyseenalaistaminen jäävät pysyvästi muiden käyttäjien näkyviin. Brittikirjailija **Zadie Smith** on sanonut haastattelussa, että hän ei ole sosiaalisessa mediassa juuri tästä syystä: koska moraalista ja emotionaalista liikkumavaraa on niin vähän (Fallon 2017).

Kun suurten joukkojen somejaot saattelevat jonkin sisällön leviämään nopeasti verkossa, aktivoituvat toistettavuuden ja skaalautuvuuden tarjoumat. Tästä näkökulmasta parasta valuuttaa ovat moraaliselta asetelmaltaan helposti tunnistettavat, samastumaan kutsuvat inspiraatio-, uhri-, selviytymis- ja kääntymyskertomukset. Siksi altavastaajan näkökulmasta kerrotut omakerralliset romaanit ovat usein tarinatalouden voittajia. Yleisöt jakavat kirjailijoiden kokemukertomuksia koulukiusaamisesta, luokkanoususta, äititraumasta tai seksuaali-identiteetin löytämisestä, koska ne tarjoavat samastumispintaa ja yleistettävissä olevia viisauksia.

Autonomiansa menettäneen kirjallisuusinstituution puhetavoissa, kuten vaikkapa kirjallisuuspalkintojen perusteluissa, kiitetäänkin tyypillisesti ”tärkeän aiheen esille nostamisesta”. Harvemmin puhutaan vaikkapa muodon uudistamisesta.

Sosiaalisen median tarjoumat eivät muovaa ainoastaan kirjallista keskustelua ja teosten vastaanottoa vaan muuttavat myös kirjallisuuden ilmaisumuotoja. Kirjallisuudentutkija **Matti Kangaskoski** nimeää uusiksi internet-estetiikasta juontuviksi kirjallisiksi ihanteiksi lyhyden, nopean tunnistettavuuden, selvärajaisen tunnekokemuksen ja tiivistettävyyden. Nämä hyveet ovat nostaneet esimerkiksi sisustustekstimäisiä, voimaannuttavia latteuksia viljelevän Instagram-vaikuttaja **Rupi Kaurin** yhdeksi maailman menestyneimmistä runoilijoista. (Kangaskoski 2021.)

KIRJALLISTA ARVOA VAI TARINALLISTA PÄÄOMAA?

Oma lukunsa ovat korkean profiilin kirjailijat, jotka rakentavat omaa eetostaan kirjallisuuden autonomisuutta puolustamalla ja tarinataloutta vastustamalla. Sosiaalinen media ja sen synnyttämä tarinatalous ovat kuitenkin kuin kapitalismi itse. Niillä ei ole ulkopuolta, ne syövät ja tuotteistavat oman kritiikkinsä (vertaa Boltanski ja Chiapello 1999).

Toimittaja **Meri Valkaman** juhlistu esi-
koinisromaanin *Sinun, Margot* (2021) haastoi

toisen maailmansodan voittajien hallitsevan kertomuksen, joka oli kuvannut DDR:n pelkkänä väkivaltakoneistona ja konkurssipesänä. Vastakertomus kasvaa päähenkilö Viljan odysseiasta lapsuutensa Berliiniin ja kiellettyihin muistoihin kadotetusta hyvästä ajasta. Julkisuudessa kirjailija puhui omista onnellisista lapsuusmuistoistaan 1980-luvun Berliinissä ja DDR:n arkisista hyvistä puolista. Mediajuttujen kärkenä oli entisten DDR:läisten oikeus omiin onnellisiin muistoihinsa, omiin tarinoihinsa.

Hehkutuksen keskellä kirjallisuuslehti *Par-nassossa* ilmestyi kirjailija, toimittaja **Jukka Mallisen** kiistakirjoitus. Mallinen piti teosta naiivina nostalgiatrippinä, joka perustuu ainoastaan ”vasemmistolaisnuori” Valkaman omiin lapsuudenkokemuksiin 1980-luvun Berliinistä, jossa tämä oli elänyt etuoikeutetussa asemassa suomalaisessa toimittajaperheessä.

Mallisen tekstissä oli lisäksi vakavia virheitä, joita käsiteltiin myöhemmin Julkisen sanan neuvostossa: Mallinen väitti, että Valkaman toimittajaisä **Seppo Iisalo** olisi kuollut yksinäisenä ja että tämä olisi käynyt ”tietävästi jaakobinpainia” DDR-menneisyytensä kanssa ”loppuun asti”. Lisäksi jutusta sai harhaanjohtavan käsityksen, että Valkaman isä olisi osallistunut Berliinissä tiettyyn tiedotustilaisuuteen. Valkaman isä ei kuitenkaan ole kuollut, yksinäinen tai osallistunut väitettyyn tiedotustilaisuuteen. Tyttärensä mukaan hän ei myöskään erityi-

KUVAN LÄHDE: ST-LEHTIKUVA

Lapsuudessaan Meri Valkama asui useita vuosia 1980-luvun Berliinissä.

semmin kärsi menneisyydestään kommunistisen *Tiedonantajan* entisenä Berliinin-kirjeenvaihtajana. Nämä väitteet pätevät vain fiktiivisen päähenkilön isään.

Valkama syytti Facebook-seinällä julkaisemassaan avoimessa kirjeessä *Parnassoa* romaanssa esittämisestä vääristävässä valossa ja hämmästeli samalla, miten Mallinen ei löytänyt mitään hyvää niin kiitetystä ja myydyistä teoksesta. Mallisen törkeät väitteet kirjailijan isästä ja hänen kirjoituksensa aggressiivinen

poliittinen asemointi tarjosivat kirjailijan omille näkemyksille ilmiömäisen somenosteen.

Parnasso julkaisi Valkaman vastineen otsikolla ”Kuolema autofiktiolle!”. Sen tunnepitoisesta ja henkilökohtaisesta sisällöstä osa oli tuttua jo Facebookista. Valkama yhdistää siinä tarkoitushakuiset elämäkerralliset luennat erityisesti sukupuoleen – stereotyyppiseen oletukseen, että naiset kirjoittavat henkilökohtaisesta, eivät yleisestä tai yhteiskunnallisesta.

Lopulta painokkaasti omaelämäkerralliset tulkinnat kieltävä kirjailija sai kuitenkin maksimaalisen hyödyn niin lapsuuden DDR-tarinasta kuin tarinallisesta asemoinnistaan kirjallisessa skandaalissa. Kun Valkama haastaa Mallisen vastakkainasettelua lietsovan luennan, hänellä on jälleen aseenaan kokemustarina, josta kasvaa sosiaalisen median solidaarisuuden siivittämänä esimerkki sukupuolittuneesta vallankäytöstä kirjallisuuden kentällä.

Jos romaani valmistautuu olemaan osa somekeskustelua, monimerkityksisyys ja -äänisyys ei ole mahdollista.

Näin alkaa Valkaman kirjoitus *Parnassossa*: ”Oli alkusyky 2020, kun istuin kustantajani kanssa pitkällä aamiaisella. – – Seitsemän kuukauden ajan näytti hyvältä. – – Kunnes kesäkuun 2022 alussa postilukustani kolahti *Parnasson* kesännumero – –.” (Valkama 2022, 6–7)

Yhdellekään suomalaisen kulttuurieliitin jäsenelle ei tullut mieleenkään esittää siinä kohtaa kriittisiä huomioita *Sinun*, *Margotista*, kun omat verkkoyhteisöt olivat palkinneet Valkaman Facebook-päivityksen 2,7 tuhannella tykkäyksellä ja 700 jaolla. Syytä kritiikkiin kuitenkin on liittyen juuri niihin aiheisiin, joista Valkama itse etukäteen kirjoitti. Hän muotoili pelänneensä, että ”julkaisun jälkeen jostakin ilmestyisi joukko harmaantuneita miehiä, jotka sormeaan heristellen toteaisivat, että ’nyt ei kyllä tyttö tiedä mistä kirjoittaa’ – – että kirja tulkittaisiin DDR-lapsuuteni vuoksi autofiktioksi, vaikkei tarina sitä ollut.” (Valkama 2022, 6–7).

Ensinnäkin *Sinun*, *Margot* nimenomaan on autofiktiota tavalla, jolla käsitteen lanseeraa-

ja **Serge Doubrovsky** sen ymmärsi: tekijän omasta elämästä sekoitetaan aineksia fiktion niin paljon ja näkyvästi, että lukija alkaa väistämättä kiinnittää huomiota fiktion ja faktan rajankäyntiin. (Katso esimerkiksi Doubrovsky 2013.)

Toiseksi, *Sinun, Margot* todella on eetoseltaan nostalginen romaani, joka rakentuu sukupuolittuneelle itä–länsi-allegorialle. Itää edustaa kadotettu, kaivattu isän rakastajatar ja Viljan varaäiti Luise ja länttä kylmä, katkera ja läheisensä pettävä päähenkilön äiti Rosa. Romaani ei aidosti kilpailuta tulkintoja DDR-menneisyydestä vaan esittää ne asetelmallisesti – kuin sosiaalisen median keskustelussa, varoen ja vastaväitteiden eli *backlashin* vyöryä ennakoiden. (Mäkelä 2024.)

Jos romaani valmistautuu olemaan osa somekeskustelua, monimerkityksisyys ja -äänisyys ei ole mahdollista.

PITÄISIKÖ KIRJALLISUUDEN AUTONOMIA PALAUTTAA?

Tarinallisen pääoman hallinnointi digitaalisilla tarinankerronnan alustoilla edellyttää kirjallisuuden autonomiasta luopumista. Pitäisikö kirjallisuuden autonomiaa sitten suojella?

Vaikka Bourdieu osoitti kirjallisen arvomuodostuksen ytimeltään sosiaalisiksi peliksi, hän selvästi piti kentän autonomisuutta ihanteena. Bourdieu suhtautui kriittisesti

esimerkiksi kirja-alan omistuksien keskittymiseen sellaisille suuryrityksille, joilla ei ole ollut alun perin mitään tekemistä kirjallisuuden kanssa. (Speller 2011.)

Bourdieu näkökulmasta on vaadittu vuosisatoja kirjailijoiden, kustantajien ja kriitikoiden tekemää pohjatyötä, jotta itseriittonen ja vaikea kirjallisuus olisi mahdollista. Monet kirjailijat ja lukijat ymmärtävät vähintään intuitiivisesti tämän perinteen velvoittavan painoarvon, ja siksi vaikkapa kustantamon someinfluenssereille perustama oma kirjoittamiskoulutus voi tuntua pyhäinhäväistyksestä.

Kirjallisuuden vaaliminen taiteenlajina edellyttää yksilöltä kuitenkin vastakkainasettelujen hakemisen sijaan ennemminkin syvää itsekritiikkiä. Sosiaalisen median tuottama liiankin kirkas mutta äkkiväärästi kääntyilevä valokeila, joka ylevöittää toiset tarinat ja vetää lokaan toiset, ei ole yksilöiden hallittavissa. Silti olemme kaikki tavallaan vastuussa tästä kollektiivisesta tarinakuratoinnista.

—
Oikaisu 17.2.2025: Toisin kuin artikkelissa alun perin kirjoitettiin Julkisen sanan neuvosto ei antanut langettavaa päätöstä Parnassolle Jukka Malisen jutusta sen vuoksi, että Malinen oli jutussaan väittänyt Valkaman isän kuolleen ja käyneen ”jaakobinpainia” menneisyytensä kanssa. Julkisen sanan neu-

vosto totesi päätöksessään, että Parnasson julkaisema oikaisu isän kuolemaa koskevassa väitteestä oli riittävä. Huomautus ja sen myötä langettava päätös Parnassolle tuli siitä, että jutusta sai harhaanjohtavasti käsityksen, että Valkaman isä olisi ollut paikalla Berliinissä tietyssä tiedotustilaisuudessa, missä hän ei ollut. Neuvosto katsoi, että tämä oli olen nainen asiavirhe, jota Parnasso ei pyynnöstä huolimatta korjannut.

—
Artikkeli liittyy Suomen Akatemian rahoittamaan hankkeeseen ”Kirjailija tarinataloudessa: kerronnallinen ja digitaalinen pääoma 2000-luvun kirjallisella kentällä” (nro 360929). Maria Mäkelä on konsortion johtaja.

—
Maria Mäkelä on dosentti ja yleisen kirjallisuustieteen yliopistonlehtori Tampereen yliopistossa.

LÄHTEET

- Boltanski, Luc ja Chiapello, Eve 1999. Le nouvel esprit du capitalisme. Pariisi: Gallimard. [Engl. The new spirit of capitalism 2005.]
Bourdieu, Pierre 1992. Les Règles de l’art. Genèse et structure du champ littéraire. Pariisi: Seuil. [Engl. The rules of art 1996.]
boyd, danah 2010. Social network sites as networked publics. Affordances, dynamics, and implications. Teoksessa Networked self. Toim. Zizi Papacharissi. New York: Routledge, 39–58.
Doubrovsky, Serge 2013. Autofiction. Auto/Fiction 1:1, 1–3.

- Fallon, Claire 2017. Zadie Smith thinks we should ‘retain the right to be wrong’. Huffington Post 19.9.2017. https://www.huffpost.com/entry/zadie-smith-jia-tolentino-conversation_n_59c12b69e4b0186c2205d6a2. Viitattu 27.1.2025.
Kangaskoski, Matti 2021. Digitaalisten kulttuuri-käyttöliittymien piilevä normatiivisuus: Kirjallisuuden muuttuva poetiikka. Avain 18:2, 28–49. <https://doi.org/10.30665/av.107876>
Mallinen, Jukka 2022. Painetaan legenda. Parnasso 3/2022, 6–9.
Malmio, Kristina 2015. The role of debate in creating the social and cultural value of literature. Teoksessa Values of literature. Toim. Hanna Meretoja, Pirjo Lyytikäinen, Saija Isomaa ja Kristina Malmio. Amsterdam: Brill/Rodopi, 151–169.
Murray, Simone 2018. The Digital literary sphere. Reading, writing, and selling books in the internet era. Baltimore: Johns Hopkins UP.
Mäkelä, Maria 2024. Jakamaton ja jaettava. Tekijän transmediaalinen eetos tarinataloudessa, esimerkkinä Meri Valkama ja Sinun, Margot. Teoksessa Metamodernismi. Toim. Salli Anttonen, Mika Hallila, Anna Helle, Heta Marttinen ja Kasimir Sandbacka. Helsinki: SKS, 118–138. <https://doi.org/10.21435/skst.1496>
Mäkelä, Maria, Björninen, Samuli, Karttunen, Laura, Nurminen, Matias, Raipola, Juha ja Rantanen, Tytti 2021. Dangers of Narrative. A Critical Approach to Narratives of Personal Experience in Contemporary Story Economy. Narrative 28:2, 139–159. <https://doi.org/10.1353/nar.2021.0009>
Nyman, Ossi 2017. Röyhkeys. Helsinki: Teos.
Papacharissi, Zizi ja Gibson, Paige L. 2011. Fifteen minutes of privacy. Privacy, sociality, and publicity on social network sites. Teoksessa Privacy online. Perspectives on privacy and self-disclosure in the social web. Toim. Sabine Treppe ja Leonard Reinecke. Berliini: Springer, 75–89. http://dx.doi.org/10.1007/978-3-642-21521-6_7
Piippo, Laura 2024. The voice of the platform. Teoksessa The Routledge Handbook of AI and Literature. Toim. Will Slocombe ja Genevieve Liveley. Lontoo: Routledge, 98–110. <https://doi.org/10.4324/9781003255789-12>
Riikonen, Jose 2017. Ossi Nyman ei tee töitä ja sanoo, että työvoimatoimisto on ihmisoikeusloukkaus – näin ‘ideologisesti työtön’ taktikoi itselleen yhteiskunnan tuet. Helsingin Sanomat hs.fi 13.10.2017. <https://www.hs.fi/elama/art-2000005405564.html>. Viitattu 27.1.2025.
Shapiro, Lila 2025. There is no safe word. How the best-selling fantasy author Neil Gaiman hid the darkest parts of himself for decades. Vulture 13.1.2025. <https://www.vulture.com/article/neil-gaiman-allegations-controversy-amanda-palmer-sandman-madoc.html>. Viitattu 27.1.2025.
Speller, John R. W. 2013. Bourdieu and literature. Cambridge: Open Book Publishers. <https://books.openedition.org/obp/460>. Viitattu 27.1.2025.
Thompson, John B. 2021. Book wars. The digital revolution in publishing. Cambridge: Polity.
Valkama, Meri 2022. Kuolema autofiktiolle! Parnasso 4/2022, 6–9.
Valkama, Meri 2022. Sinun, Margot. Helsinki: WSOY.

ITE-TAIDE TIENSÄ PÄÄSSÄ VAI JO UUSILLA URILLA?

Maaseudun Sivistysliiton 25-vuotinen ITE-taiteen keruuhanke on tullut päätökseensä. Sen aikana kertynyttä aineistoa on läpikäyty lukuisissa näyttelyissä, seminaareissa ja julkaisuissa. Oman elämänsä mestarit ovat saaneet ansaitsemaansa tunnustusta, mutta löytävätkö he paikkansa taidemaailmasta identiteettiään kadottamatta?

Kansanrunoutta on kerätty, kansanmusiikkia tallennettu ja rakennusperinnettä kuvattu. Sen sijaan visuaaliselle kansankulttuurille ja erityisesti sen yksilöllisille poikkeamille on oltu sokeita. Näin on useasti todennut perinteentutkimuksen emeritusprofessori **Seppo Knuutila**. Kansalta on odotettu traditioissaan pysymistä, eikä kuriositeeteiksi katsottuja poikkeamia olla pidetty merkityksellisinä.

On kulunut nelisenkymmentä vuotta siitä, kun sinänsä ajattomasta elämäntapa- ja taideilmiöstä alkoi tulla vakavan mielenkiin-

non kohde. Suomessa aloittajaehdokas on valokuvataiteilija **Veli Granö**, jonka pihataidetta esitellyt näyttely *Onnela* pidettiin vuonna 1986. Siihen perustuva kirja ilmestyi vuonna 1989. Samana vuonna brittiläinen **John Maizels** perusti *Raw Vision* -lehden, joka otti tehtäväkseen paljastaa Kuun pimeän puolen, ”nykytaiteen piilossa olevat kasvot”.

Granö ja Maizels antoivat virikkeitä, joista Maaseudun Sivistysliiton kulttuurijohtaja **Liisa Heikkilä-Palo** ja kulttuurituottaja **Raija Kallioinen** innostuivat. 1990-luvun alusta alkaen Maaseudun Sivistysliitossa lähti liikkeelle pohjatyo. Se johti 1998 aloi-

ITE-taiteilija **Veijo Rönkkösen (1944–2010)** elämäntyö oli Parikkalan patsaspuisto Etelä-Karjalassa. Kuvan lähde: Raija Kallioinen, Maaseudun Sivistysliiton kuva-arkisto.

Arjen estetiikkaa on kaivettu esiin vaikkapa pyykin ripustamisen tavoista; on nähty nuo huomaamattomat maun ilmentymät, jotka eivät tee itseään tykö.

tettuun ITE-taiteilijoiden ja heidän teostensa systemaattiseen kartoitukseen, näyttelytoimintaan, seminaareihin ja tutkimukseen. Kansainväliset yhteydet luotiin heti alussa samalla, kun alettiin hakea ja korostaa ilmiön kansallisia ja alueellisia erityispiirteitä.

ITE-KERUU JA SEN JULKAISUT

Vuonna 2000 näyttävä esiintulo oli kokoomateos *Itse tehty elämä ITE – DIY Lives*, joka kartoitti alaa ja teki rajauksia. Kymmenen vuotta myöhemmin taidekasvattaja **Minna Haverin** väitöskirja *Nykykansantaide* (2010) tarkastettiin Taideteollisessa korkeakoulussa. Se oli ensimmäinen ja toistaiseksi ainoa ITE-taiteeseen keskittynyt väitöskirja.

Maaseudun Sivistysliitto aloitti ITE-taiteen kartoitustyön, joka eteni maakunnittain. Näin syntyi näyttelyitä ja teemajulkaisuja mutta karttui myös kirjasarja, jonka viimeinen osa on Veli Granön päätoimittama *ITE-taidetta Uudeltamaalta* (2024). Se on sarjan 17. osa, jonka on määrä päättää neljännesvuosisadan

mittaiseksi venynyt keruu- ja tutkimushanke. Julkaisun ensisijainen muoto on aikaisemmista osista poiketen vapaasti saatavilla oleva e-kirja.

Maakuntakierroksen sulkeva Uudenmaan julkaisu jakaantuu kahtia: aluksi on uusmaalaisten tekijöiden ja heidän teostensa esittelyt, sitten tutkijoille äänen antava loppukatsaus, jossa hahmotetaan ITE-ilmiön elävää kokokuvaa.

Taiteilijaesittelyt ja taideteosten valokuvat ovat pääosin kirjan toimittajan Veli Granön käsialaa. Kuvakavalkadi johdattaa sisään maakunnan kirjavaan ITE-maailmaan. Kirjoittajana Granöllä on taito luonnehtia kohteitaan kunnioittavasti, esteettisiä ansioita ja elämänpiiriä esiin tuoden ja laajempiin yhteyksiin liittäen. Rauhallisen syventyvä ote poikkeaa hankkeessa alkuvuosina toimineen **Erkki Pirtolan** (1950–2016) eläytyvästä ja tempoilevasta *underground*-linjasta, joka loi värikästä uuskieltä.

Kirjan jälkiosuudessa tutkijat tarkastelevat ITE-taiteen suhdetta ”normaalitaiteeseen” ja

lajin herättämiä taidefilosofisia kysymyksiä. Aalto-yliopiston visuaalisen kulttuurin teorian yliopistolehtori **Max Ryynänen** pohtii vaihtoehtoisen historian hengessä sitä mahdollisuutta, että erottautuvaa taideinstituutiota ei olisi syntynytkaan vaan esteettinen toiminta olisi pysynyt osana arkielämää. Dialogiartikkelissa keskustelen Minna Haverin kanssa ITE-taiteen luonteesta ja tulevaisuudesta Veli Granön johdattamana. **Heini Heikkilä** hakee omassa tekstissään digiajan aineettoman, ajattoman ja paikattoman virtuaalitaiteen näkymiä.

Molekyyligenetiikan professori **Juha Kere** korostaa omassa osuudessaan mielikuvitusta ja uteliaisuutta tuntomerkkeinä, jotka yhdistävät tutkijaa ja taiteilijaa. Omapäisten ITE-taiteilijoiden estottomaan luovuuteen ja kokeilunhaluun samaistuva professori tulee – kuin vahingossa – herättäneeksi kysymyksen tiedemaailman suhteesta ulkopuoleensa: kansantietoutteen ja kansalaistieteeseen, itseoppineisiin keksijöihin ja ITE-tutkijoihin. Olisiko tässä uuden keruu- ja kartoitushankkeen paikka?

Uusimaa-hankkeen valmistumisen myötä Suomi on läpikäyty, ja kartoitus on tullut luonnolliseen loppuunsa. Mitä tulee tämän jälkeen? Asettuuko vaihtoehtoinen nykykansantaide taidekentän tunnustetuksi osaksi ulkopuolisuudestaan luopuen? Tarttuuko tutkimus uusin ottein ja laajennuksin valmiiseen aineistoon?

TAVALLISEN ELÄMÄN EPÄTAVALLISET MUODOT

Akronyymi, kirjainlyhenne ITE avataan ”itse tehdyksi elämäksi” – elämäksi, ei siis taiteeksi. ITE-taide on tällaisen elämän taiteena ilmenevä jäsenitys. Itse kukin luo elämästään teoksen. Toisilla siitä tulee järjestynyt, harmoninen ja kokonainen, toisilla se jää rikkonaiseksi.

Elämisen puitteiksi rakennetut pienoismaailmat ovat yksityisiä elinpiirejä, joista tunnetuimpia ovat **Matti Rutasen Maapallopatsas** asuinympäristöineen Saarijärvellä Keski-Suomessa, **Elis Sinistön Villa Mehu** Kirkkonummella Uudellamaalla ja **Veijo Rönkkösen** Parikkalan patsaspuisto Etelä-Karjalassa. ITE-hankkeen ulkopuolelle jäävät siirtosuomalaisen utopiayhteisöt Kanadan Sointulasta Brasilian Penedoon, samoin kotimaiset ekoyhteisöt. Nämä edustaisivat vaihtoehtoyhteisöjen sosiaalista siivullisuutta.

Tutkija **Martti Honkanen** käytti professori **Aarne Kinnusen** 60-vuotisjuhlakirjassa *Taiteen kritiikki* (1990) termiä arkiart eli arki-taide, jolla hän tarkoitti tavallisten ihmisten taiteenomaisia tuotoksia. ”Arkituotannosta” erottuvat yhtä lailla vakava ”ylempi taide” kuin ”alemmat” villit erikoisuudetkin.

Tavallisuus on viime aikojen estetiikassa näkyvästi esillä ollut aihepiiri. Arkielämän arvostukset ilmenevät – taide unohtaen – jokapäiväisissä toiminnoissa ja käytännöissä.

KUVAN LÄHDE: JUHA MOILANEN, MAASEUDUN SIVISTYSLITON ARKISTO

Matti Rutanen (1888–1964) toimi uskonnollisen innoituksen vallassa tehdessään Maapallopatsaan. Teos sijaitsee Saarijärven Mahlun kylällä.

Painopiste on nimenomaan tavallisuudessa, ei huomion herättämisessä. Arjen estetiikkaa on kaivettu esiin vaikkapa pyykin ripustamisen tavoista; on nähty nuo huomaamattomat maun ilmentymät, jotka eivät tee itseään

tykö. Hoiva ja huolenpito niin ihmisistä kuin ympäristöstäkin on esteettisesti vaikuttavaa toimintaa, minkä professori emerita **Yuriko Saito** on julkaisuissaan tehnyt näkyväksi (katso esimerkiksi Sepänmaa 2023).

Taideasiantuntijat löysivät ITE-ilmion ja sen teokset niin kuin luonnossa vaelteleva löytää luonnon taideteokset, kuten oksankäppyrät ja erikoiset kivet.

ITE-hanke jättää sivuun tavallisen elämän ja myös traditionaalisen kansantaiteen harmaan perustan. Se kiinnittyy silmiinpistäviin poikkeamiin. Kokonaisempaa kuvaa haettiin Kalevalaseuran vuosikirjassa *Kansanestetiikka* (87, 2008).

REUNALLA JA SEN YLI

Yksi tahdosta riippumattoman ulkopuolisuuden syy on mielen sairaus. Nikkilän sairaalan ylilääkäri **Oscar Parland** (1912–1997) keräsi potilastöitä osana hoitotyötä. Taideterapialla on kansainvälinen tausta, sillä jo 1900-luvun alulla kiinnitettiin huomiota potilaiden teoksiin. Jatkoa on nykyinenkin erityisryhmien taidetoiminnan tukeminen ja ohjaus.

Leimaavanakin pidetty kattotermi on *outsider art*, ulkopuolinen taide, ja sen tekijä *outsider artist*. Ollaan valtaapitävän taideinstituution ja ehkä muidenkin järjestelmien ulkopuolella, tietäen tai tietämättä. Ulkopuolisuus on siis joko itse valittua sivuun vetäytymistä tai ajautumista ulos olosuhteiden

vuoksi. Sivullisena ollaan joko konkreettisen ruumiillisesti tai henkisesti omaan ajatusmaailmaan lukkiutuneena.

Taidemaailmassa on nähty teoriavetoista antitaidetta, vastavirtoja, jotka ovat koetelleet, siirtäneet ja murtaneetkin rajoja – sisältäpäin, manifestiteoksina. ITE-ilmion suunta on päinvastainen, sisälle taiteeseen. Kyse ei niinkään ole ITE-tekijöiden tahdosta vaan taidemaailman harjoittamasta sisäänvedosta. Taideasiantuntijat löysivät ITE-ilmion ja sen teokset niin kuin luonnossa vaelteleva löytää luonnon taideteokset, kuten oksankäppyrät ja erikoiset kivet, poimii ne mukaansa ja asettaa näytteille, sellaisenaan tai muunneltuina.

Professori **Gizela Horváth** näkee artikkelissaan *Art, World, Artworld* (2016) tämän kaksivaiheisuuden: ITE-teokset ovat taidemaailman edustajan päätöksellään taiteeksi ottamia ja hyväksymiä yhteisöllisiä valmisteoksia (englanniksi *institutional readymades*). Paradoksaalisesti ITE-tekijöiden taidemaku näyttää olevan perinteisen klassinen. Siinäkö yksi syy, miksi omaa toi-

Normaalitaide liittää valloitukset itseensä ja asettuu kentän jäsentäjäksi.

mintaa ei olla mielletty taiteeksi eikä omaa roolia taiteilijaksi?

ITE-taiteilijoiden toiminta on ollut luokittelematonta ja nimeämätöntä, tekijöille itselleen merkityksellistä ja sellaisena riittävää. Taideidea on syötetty taidemaailmasta käsin. Taiteilijuus on otettu vastaan ja omaksuttu yllätyksenä tulleen tunnuksena tiedostamatta aivan, mitä se tuo mukanaan.

ERAKOT

ITE-taiteilijoiden etsintään rinnastuu mahdollisimman aidon murteen puhujien etsintä, mitä harjoitettiin vielä 1960-luvulla kielentutkimuksessa. Ihanteena oli syrjäkylällä, yksinäisen tien ja polun päässä asunut erakko, ei matkustanut tai muuta maailmaa nähnyt. Nyt ITE-tekijä elää kyllä joukossa mukana mutta henkisesti toisena, ”muukalaisena kaikkialla”, niin kuin Venetsian biennaalin vuoden 2024 tunnuslause kuului.

Luonnonsuojelualueilla liikkumista joudutaan rajoittamaan, ettei luontokohde tuhoutuisi. Turismi uhkaa suosikkikohteiden luonnetta ja olemassaoloa. Vähemmistökielet ja -kulttuurit eivät kestä vahvemman painetta. Samaan tapaan voidaan kysyä, kestäkö ITE-ilmiökään taidemaailman kosketusta taidemaailmaan sulautumatta ja identiteettiään kadottamatta. Hyvää tarkoittavasta puolestapuhujasta tulee suojatilleen tarkoitamaton uhka, jos kohta tukea ja turvaa tarjoava huolenpitäjä ja pelastajakin.

Keruut, julkaisut ja seminaarit ovat epäilemättä jo vaikuttaneet itse ilmiöön. Villin tilan kesyttäminen ja hallintaan ottaminen on ollut vuosien trendi: nykytaiteen museo Kiasma järjestää massiivisen näyttelyn ja muut museot tulevat perässä, Venetsian biennaali lakkaa erottelemasta tekijöitä sisä- ja ulkopuolisiin, Suomi-palkinto myönnetään Veijo Rönkköselle, väitöskirja ja muita tutkimuksia ilmestyy, apurahoja myönnetään, isot taide-

museot hyväksyvät kokoelmiinsa ja galleriat ottavat näytteille ja myyvät teoksia.

Normaalitaide liittää valloitukset itseensä ja asettuu kentän jäsentäjäksi. Kyse ei ole vain liitoksesta. Muodikkaasti voisi epäillä kulttuurista omimista, kun ammattitaiteilija astuu roolistaan ulos ja toimii ITE-taiteilijan tavoin ja maneerein. Onko siitä kyse **Kim Simons-sonin** sadun maailmasta esiin astuneissa vihreissä sammallapsissa, joita nähtiin Amos Rex-museon piha-aukiolla kesällä 2024?

Omaa kritiikkiä, museoita, julkaisuja tai tutkimusta suomalaisella ITE-taiteella ei ennen keruuprojektia ole ollut. Ei siinä myöskään ole juuri ollut kentän tietämiseen ja tuntemiseen perustuvaa tekemisen jatkumoa: taidetta taiteesta, ohjelmajulistuksia ja historiatietoisuutta. Jokainen aloitti alusta, tyhjästä, kukaan ei edustanut toistaan.

ITE oli anarkian tila: tekijät olivat yksinään puuhaavia, useat syrjäänvetäytyviä, originelleja, pitelemättömiä. Institutionaaliset puitteet puettiin ITE-taiteen päälle – taidehan ei ole vain teosten tekemistä. Ympäriällä ovat järjestelmää koossa pitävät fyysiset ja käsitteelliset laitokset: museot, media, koulut, galleriat, kustantamot, yhdistykset ja etujärjestöt. Kyse on vallan – varsinkin määrittelyvallan – käytöstä, kuten taidekriitikko **Otso Kantokorpi** todisteli jo vuonna 2013 ½ eli *Puolilehden* artikkelissaan (2/2013).

”Kuinka paljon taide-elämään vielä voi mahtua ITE-taidetta? Kuinka kauan siihen

jaksetaan suhtautua pelkästään hyväntuulisen myönteisesti?” Näitäkin Kantokorpi kyseli mainitussa artikkelissaan ”kylläntymispisteen” vastaantuloa ounastellen.

NORMALISOITUMISEN VAARA

Voittaako nyt ITE-taiteessa yhdenmukaistumisen paine, vai syntykö kohtaamisista ideoiden ja tekniikoiden vaihtoa? Tiivistyykö itsenäisten ja itsepäisten tekijöiden joukko toisiaan tukevaksi ja toisiinsa tukeutuvaksi ryhmäksi?

ITE-ilmiö ei kohta ole entisensä. Toiselle puolelle jää jo tutuksi tullut, toisella jatkuu omaehtoinen luova toiminta aina yllättävine muotoineen, jotka välttelevät ja myös haastavat kartoittajiaan ja tutkijoitaan. Oliko yhdenlaista sokeutta siinäkin, ettei keruun piiriin osunut Uudeltamaaltakaan yhtään maahanmuuttajataustaista tekijää, sillä on vaikea uskoa, ettei heitä lainkaan olisi. Ehkä ei olla osattu katsoa toisaalle?

ITE-tekijänkään malliesimerkki ei enää ole syrjään vetäytynyt erakko. Entisenlaista reuna-aluetta ja syrjäseutua ei ehkä enää ole, vaikka henkistä toiseutta ja ulkopuolisuutta löytyy kyllä kaupungeistakin. Yksi keruuhankkeen vaikutus on ollut osoittaa tekijöille, että samanhenkisiä kyllä on.

Tietotekniikka tunkee kaikkialle. Normaalitaidekin on tekoälyn haasteen edessä, sillä tekoäly on yhä ihmismäisempää ja monissa

KUVAN LÄHDE: VELI GRANÖ

Loviisalainen ITE-taiteilija Jaakko Stick työskentelee ruiskuvalutehtaassa. Virhetilanteissa puristimista ilmestyy mielikuvituksellisia asioita.

suhteissa ihmistä kyvykkäämpää. Uudet tekniset välineet ovat samalla avanneet tekemisen tapoja ja teosmaailmoja, jotka vetoavat nimenomaan nuoriin mutta ovat vanhemmille outoja. Pysyvän inhimillistä on näkemisen taito, taju ja oivallus.

ITE-ilmiö ottaa vaikutteita käsillä olevasta globaalista kulttuurista, ei vetäydy sivuun. Taaksepäin katsova tarkastelija ja tallentaja uhkaa jäädä jälkeen ja nostalgiansa vangiksi.

Veli Granö pohdiskelee haikeana näkemään muutoksen merkkejä Uudenmaan ITE-kirjan esipuheessa: ”Ehkä pienen kulttuurin pitäisi yrittää säilyttää kansallinen omaperäisyytensä, mutta miten käy, jos kaiken jatkuvuuden perusta, nuoret, ovat hupenemassa, ja lähes jokaisella heistä on kädessään aina avoin pieni ikkuna kansainvälisen kulttuurin kaikkiin latteimpiin saavutuksiin?”

Edelleen elää silti taito nähdä ja näyttää muoto ja hahmo yhtä lailla pilvimuodostelmassa ja juurakossa kuin jähmettyneessä muoviklöntissäkin. Lähtötila ja taiteellinen muunnos ovat läsnä yhtäaikaisesti. Kaksi on enemmän kuin yksi. Toden ja kuvitteellisen yhteyden solmimiseen taiteilija käyttää tietojaan, taitojaan ja tapojaan – aina muuttuvien materiaalein, metodein ja medioin.

Maizelsille *outsider art* oli ”nykytaiteen kätkeyt kasvot”, Granölle ITE-taide ”avant-

garden viimeinen mahdollisuus”. Paljon on taiteessa laskettu sivullisten harteille.

—
Yrjö Sepänmaa on Itä-Suomen yliopiston ympäristöestetiikan emeritusprofessori.

KIRJALLISUUS

- Granö, Veli (toim.) 2024. ITE-taidetta Uudeltamaalta. Helsinki: Maaseudun Sivistysliitto. <https://msl.fi/itetaide/material/ite-taidetta-uudeltamaalta/>. Viitattu 24.1.2025.
- Granö, Veli 1989. Onnela. Lahti: omakustanne.
- Granö, Veli, Honkanen, Martti, Pirtola, Erkki, Kallioinen, Raija (toim.) 2000. Itse tehty elämä ITE – DIY Lives. Helsinki: Maahenki.
- Haveri, Minna 2010. Nykykansantaide. Helsinki: Aalto-yliopisto/Maahenki.
- Honkanen, Martti 1990. Arkiart. Teoksessa Taiteen kritiikki. Toimittanut Arto Haapala. Helsinki: WSOY.
- Horváth, Gizela 2016. Art, World, Artworld. Synthesis Philosophica. 61.
- Kantokorpi, Otso 2013. ITE-taiteen vuodet. 1/2: Yhden suhde toiseen eli Puolilehti 2/2013. <https://web.archive.org/web/20150402131017/http://www.puolilehti.fi/2013/11/16/ite-taiteen-vuodet/>. Viitattu 24.1.2025.
- Knuuttila, Seppo ja Piela, Ulla (toim.). 2008. Kansanestetiikka. Kalevalaseuran vuosikirja 87. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sepänmaa, Yrjö 2023. Välittämisen taito. Mitä tekemistä hoivalla voi olla estetiikan kanssa. Tieteessä tapahtuu 2/2023. <https://www.tieteessatapahtuu.fi/numerot/2-2023/valittamisen-taito-esteettisen-ja-eettisen-kaksoiskierre/>. Viitattu 6.2.2025.
- Simonsson, Kim 2017. Tales of the Moss People. Fiskars: omakustanne.

VÄSYMYSTUTKIMUKSIA HARVARDIN YLIOPISTON KELLARISSA

Vuosina 1927–47 toimineen Harvard Fatigue Laboratoryn oli määrä selvittää, mitä työssä ilmenevä väsymys on. Kellarissa poljettiin kuntopyörää ja juostiin matolla, mutta väsymyksen arvoitus ei ratkennut. Toisen maailmansodan jälkeen suljetun laboratorion värikäs perintö näkyy edelleen yllättävissä yhteyksissä.

1 920-luvun Yhdysvalloissa käytiin verisiä kiistoja tehtaiden työoloista. Tilanteen rauhoittamiseksi Rockefellerin säätiö päätti rahoittaa Harvardin yliopiston kauppakorkeakoulun kellarin perustettavaa väsymyksen tutkimiseen erikoistunutta laboratoriota. Vuonna 1927 toimintansa aloittaneen Harvard Fatigue Laboratoryn (HFL) oli määrä kartoittaa ihmisyiden yleisiä lainalaisuuksia ja selvittää, miten työntekijät sopeutuvat parhaalla mahdollisella tavalla teolliseen yhteiskuntaan.

Monitieteisen HFL:n perustajina toimivat kauppakorkeakoulun dekaani **Wallace Brett Donham** (1877–1954), veren kemiaan erikoistunut fysiologi **Lawrence J. Henderson**

(1878–1942) sekä teollisuustutkimuksen apulaisprofessori **Elton Mayo** (1880–1949). Työpsykologian alaa edustaneen Mayon rooli jäi lopulta vähäiseksi, sillä hän keskittyi työmotivaatiota koskeviin tutkimuksiin, joita suoritettiin samaan aikaan Hawthornen elektroniikka-tehtaalla (Gillespie 1987, 256–257).

Kiinnostus työssä ilmenevään väsymykseen ei ollut uutta. Väsymätön työläinen oli jo 1800-luvulla muodostunut modernin yhteiskunnan utopiaksi, ja väsymys oli edistykellisen tehokkuuden suurin vihollinen (Rabinbach 1990, 19). HFL:n kunnianhimoinen pyrkimys oli tasapainottaa yhteiskunnallista epävakautta, keksiä tieteellinen ratkaisu väsymyksen ongelmaan ja selvittää, mitä teol-

Harvardin yliopiston väsymyslaboratorio. Kuvan lähde: Harvard Business School Archives Photograph Collection, HBS Archives, Baker Library, Harvard Business School.

Laboratoriossa oli jo perustamisvaiheessa kuntopyörä, mutta DeMarille hankittiin juoksumatto, jossa tämä juoksi tunteja väsymättä.

lisuudessa ilmenevällä väsymyksellä ylipääntään tarkoitetaan.

HFL ei saavuttanut alkuperäisiä tavoitteitaan. Teollisen väsymyksen sijaan laboratorio päätyi tutkimaan ihmiskehon fysiologiaa äärimmäisissä olosuhteissa erikoistuen lopulta urheilu- ja sotalääketieteeseen (Folk 2010; Scheffler 2015).

Toisen maailmansodan aikana voimistunut tiivis yhteistyö Yhdysvaltain armeijan kanssa koitui laboratorion kohtaloksi, mutta siellä tehdyt tutkimukset vaikuttivat myös suomalaisen tiedemaailmaan. Oma tieni Harvardin lääketieteen historian arkistoon kulki Työterveyslaitoksen sotienjälkeisiä kansainvälisiä verkostoja koskevan tutkimuksen kautta.

TYÖLÄISET JA HUIPPU-URHEILIJAT

Tutkimukselle asetetut ylevät tavoitteet törmäävät usein käytännön ongelmiin. HFL:n tutkijat joutuivat huomaamaan, että teollisuustyöläisten sitouttaminen pitkäkestoiseen tutkimushankkeeseen oli hankalaa, eivätkä alustavat työpäivän jälkeen tehdyt mitaukset tuoneet esiin kiinnostavia löydöksiä

veri- ja virtsanäytteistä (Forbes 1943, 156). Masennuspotilailla esiintyvän kroonisen väsymyksen mittaaminen osoittautui sitäkin vaikeammaksi (Forbes 18.2.1942). Vaikka väsymys oli valittu tutkimuskohteeksi juuri sen epämääräisyyden takia, epämääräisyys teki tutkimustyöstä sattumanvaraista.

Osin käytännön syistä HFL keskittyi tutkimaan fyysisestä aktiivisuudesta johtuvia fysiologisia muutoksia (Johnson 2015, 431). Suuntaus voimistui, kun tutkijat ”löysivät” Bostonin maratonin seitsenkertaisen voittajan ja olympiamitalistin **Clarence DeMarin** (1888–1958). Laboratoriossa oli jo perustamisvaiheessa kuntopyörä, mutta DeMarille hankittiin juoksumatto, jossa tämä juoksi tunteja väsymättä. HFL:n entinen työntekijä muistelee laboratorion arjesta kertovassa teoksessaan DeMarin olleen ”ainutlaatuinen persoona” ja ”paras mahdollinen tutkimuskohde” (Horvath ja Horvath 1973, 52).

HFL:n historiaa tutkineen **Robin Wolfe Schefflerin** mukaan työläistaustaiselle DeMarille muodostui väsymystutkimuksissa kaksisrooli. Toisin kuin nykyään, kestävyysjuoksu oli 1920-luvulla nyrkkeilyyn verrattavissa

Clarence DeMar juoksee pronssille vuoden 1924 Pariisin olympialaisissa.

oleva työväenluokkainen harrastus. Bostonin maratonilla työläiset edustivat omaa ammatikuntaansa, ja DeMarin tiedettiin harjoittelevan tunnollisesti juoksemalla jopa työmatkansa (Scheffler 2011, 52; katso myös Scheffler 2015). Painajana työskennellyt DeMar ei ollut tehdastyöläinen, mutta tutkijat näkivät yhteyden liukuhihnan ja juoksumaton välillä.

HFL:n viehtymys huippu-urheilijoihin si- vuutti teollisuustyön olosuhteet. Mayo hyö- dynsi laboratoriossa löydettyjä tuloksia lä- hinnä todistamaan sitä, ettei ”kohtuullinen” työ voi olla liian rasittavaa. Raskas työ taas löytää tekijänsä ”luonnonvalinnan” kautta, sillä pätevät ammattilaiset jaksavat työsken- nellä väsymättä aivan kuin urheilijat (Mayo 1933, 18). Väsymystutkimuksien sijaan HFL:n tutkimuksia voisikin kutsua kestävyystutki- muksiksi, joihin kannusti laboratorion atleet- tisuutta ihannoiva työkulttuuri.

ITSEN MITTAAMISIA

Väsymyslaboratorion työkulttuuriin kuu- lui tutkijoiden osallistuminen tutkimuksiin. Suuntaus vahvistui, kun tutkimusjohtajuus siirtyi pohdiskevalta Hendersonilta atleet- tisen fysiologin **David B. Dillin** (1891–1986) käsiin. HFL:ssa väitöskirjaa tehnyt **G. Edgar Folk** (1914–2017) muisteli juosseensa tavan takaa juoksumatolla, ja toisinaan kirjoittami- nen oli hänelle hankalaa sormien kipeydyttyä verinäytteistä (Folk 1990, 126). Vapaaehtoi-

nen uhrautuminen tieteen nimissä ei sinän- sä ollut uutta ja erityistä, vaan pikemminkin osa tutkimusmatkailun pitkää perintöä.

Laboratoriotutkimuksien yhdistäminen kenttätutkimuksiin toi HFL:lle uskottavuut- ta. Hyvä esimerkki tästä on fysiologi **Ancel Keysin** (1904–2004) johtama International High Altitude Expedition, jonka oli tarkoitus selvittää, miten ihmiskeho sopeutuu vuoristo- maisiin olosuhteisiin. Keys vietti tutkimus- ryhmänsä kanssa kevätkesällä vuonna 1935 Chilessä sijaitsevan yli 6 000 metriä korkean Aucanquilcha-tulivuoren huipun läheisyydes- sä kolmisen viikkoa ja alemmilla tasoilla joitain kuukausia (Keys 1935). Seikkailunhalustaan tunnettu Keys todella omistautui itsensä mit- taamiselle: hän luovutti verta niin paljon, että hän piti maailmanennätystä nimissään vuo- teen 2009 saakka (Tracy 2012, 627).

HFL:n tutkijoita vaikutti motivoivan enem- män uteliaisuus kuin tutkimusasetelmien eet- tinen pohdiskelu. Kun laboratorion rahoitus oli 1930-luvulla vaakalaudalla, Yhdysvaltain armeija kiinnostui siitä. Tutkijoiden näkö- kulmasta yhteistyö armeijan kanssa oli toi- vottua, sillä teollisuuden kiinnostus väsymys- tutkimuksiin oli hiljalleen hiipumassa ja maailmanpoliittinen tilanne kiristyi. Toisen maailmansodan aikana HFL keskittyi ilmailu- lääketieteeseen, kuntotestien laatimiseen, ravitsemustutkimuksiin ja armeijan varus- teiden testaamiseen. Sota-aikana Dill siirtyi virallisesti tutkijaksi armeijan palvelukseen.

Väsymystutkimuksien sijaan HFL:n tutkimuksia voisikin kutsua kestävyystutkimuksiksi, joihin kannusti laboratorion atleet-tisuutta ihannoiva työkulttuuri.

Sota-aikana laboratoriota johti **William H. Forbes** (1902–1995), joka vastaili labora- torioon edelleen saapuviin väsymystä koske- viin kirjeisiin. Esimerkiksi *Fortune*-lehden toi- mittaja kysyi tutkijoiden näkemystä siihen, kuinka paljon ”tavallisen” työntekijän voi- daan olettaa työskentelevän sotateollisuudes- sa (Edmunson 3.2.1942). Forbesin mukaan kysymykseen ei ollut yksiselitteistä vastaus- ta, mutta yleisellä tasolla suositeltu työaika oli yli 50 tuntia mutta alle 75 tuntia viikossa (Forbes 5.2.1942). Kiinnostus väsymystutki- muksia kohtaan säilyi, mutta armeijan kans- sa yhteistyössä tehdyistä tutkimuksista labo- ratorio vaikenä.

Myös työpsykologiaa koskeviin kysy- myksiin Forbes kieltäytyi kohteliaasti vas- taamasta. Hän ei antanut vastausta edes armeijan kysymykseen siitä, kuinka sotilai- ta voitaisiin opettaa sietämään väsymystä sukellusveneessä: Forbesin mukaan HFL:n tutkimukset eivät ota kantaa ”moraalisiin” kysymyksiin (Forbes 31.12.1942). Hän suosit- teli kysyjää mieluummin tutustumaan Mayon johdolla Hawthornen tehtaassa tehtyihin tut-

kimuksiin, joissa käsiteltiin työmotivaation kohentamista yksitoikkoisessa työssä.

VÄSYMYSKSEN ONGELMA

Väsymystutkimuksien epäonnistuminen kui- tenkin painoi Forbesia. Vuonna 1943 julkais- tussa artikkelissaan hän pohti käsitteen jo itsessään olevan liian ongelmallinen: kenties tutkijoiden pitäisi unohtaa väsymys ja kes- kustella väsymyksistä. Forbesin mukaan on selvää, että huippu-urheilijan kokema suo- rituksen jälkeinen väsymys on eri asia kuin toimitusjohtajan väsymys 12-tuntisen työ- päivän jälkeen. Silti ne sotkeutuvat säännöl- lisesti toisiinsa (Forbes 1943, 155).

Artikkelissaan Forbes pohti, että väsymys- tä on kenties mahdotonta määritellä lääke- tieteellisesti, koska tutkijat eivät tiedä, kuinka erotella toisistaan fyysinen väsymys, henkinen väsymys ja hermostollinen väsymys (englan- niksi *nervous fatigue*). Lähes poikkeuksetta väsymys, johon ei löydy selkeää syytä, jää roikkumaan luokittelujen väliin. Kuitenkin hermostollinen väsymys lienee näistä vaihto-

Kenties väsymys on osa ihmisyyttä, elämää ylläpitävä voima, jolla on tarkoitus.

ehdoista juuri se, mihin keskusteluissa yleisemmin viitataan, kun tarkoitetaan väsymystä teollisuudessa, valkokaulustyössä tai armeijassa (Forbes 1943, 156). Esimerkiksi kyllästyminen tai tylsistyminen viittaa pikemminkin henkiseen väsymykseen, josta voi hankkiutua eroon vaihtamalla työtehtävää.

Forbesin mukaan hermostollinen väsymys on muita väsymyksen muotoja monimutkaisempi ilmiö, jonka taustalla ovat kiireet, murheet, henkinen kuormitus tai pyrkimys suoriutua useista vaativista tehtävistä samanaikaisesti. Hän epäili, pystytäänkö tällaista väsymystä edes objektiivisesti tutkimaan, koska arkea ei voida tuoda laboratorioon mitattavaksi. Joka tapauksessa ratkaisu siihen olisi kuormituksen vähentäminen – aivan kuten fyysisessä väsymyksessä. Se on kuitenkin helpommin sanottu kuin tehty: vaikka murehtiminen kuluttaa voimia, ihminen ei välttämättä osaa lopettaa sitä, ja väsymys syvenee (Forbes 1943, 156).

Artikkelinsa lopussa Forbes intoutuu pohtimaan, miksi väsymystä ylipäätään väheksytään. Kenties väsymys on osa ihmisyyttä, elämää ylläpitävä voima, jolla on tarkoitus: ”se [väsymys] on suojaava mekanismi, aivan kuten kipu, joka auttaa yksilöä selviytymään”

(Forbes 1943, 157). Tällöin väsymys ei olekaan ongelma, vaan kehon viesti keskeyttää elimistölle epäedullinen toiminta.

Forbesin näkemys väsymyksestä muistuttaa jossakin määrin uudempia tulkintoja modernin elämän stressaavuudesta ja työuupumuksesta. Forbes ja muut HFL:n tutkijat kuitenkin väistivät säännönmukaisesti työoloihin liittyvät poliittisesti kiistanalaiset kysymykset. Heidän tutkimuksensa eivät näin ollen horjuttaneet modernia utopiaa väsymättömyydestä, vaan ne vahvistivat sitä keskittymällä suorituskyvyn optimointiin.

HARVARDIN VÄSYMYS- TUTKIMUKSIEN PERINTÖ

HFL:n tutkimukset eivät kyseenalaistaneet sitä, voiko ihminen ylipäätään sopeutua jatkuvasti tahtia kiihdyttävään teolliseen yhteiskuntaan. Toinen maailmansota ruokki sekin tutkimuksia, jotka keskittyivät kohentamaan ihmisen toimintakykyä äärimmäisissä olosuhteissa. Sodan jälkeen väsymystutkimuksia ei enää pidetty yhteiskunnallisesti merkittävänä, joten laboratorio suljettiin vuonna 1947.

HFL:n perintö ei kadonnut laboratorion sulkemisen myötä. Dill jatkoi fysiologisia tut-

kimuksia armeijan palveluksessa, ja Forbes siirtyi Harvardin yliopiston kansanterveystieteen laitokselle. Keys puolestaan perusti Minnesotan yliopistoon terveyden, kestävyys- ja väsymyksen tutkimukseen erikoistuneen laboratorion – siitäkin huolimatta, ettei kukaan vielä tiennyt, mitä väsymyksellä oikeastaan tarkoitetaan (Tracy 2012, 657).

Suomessa Keys tunnetaan Pohjois-Karjala-projektin käynnistäneestä yhteistyöstä, jota hän teki Työterveyslaitoksen fysiologian osas-

toa johtaneen **Martti J. Karvosen** (1918–2009) kanssa. Pohjois-Karjala-projekti alkoi 1970-luvulla, mutta Työterveyslaitoksen tutkimukset saivat jo tätä ennen inspiraatiota HFL:n tutkimuksista. Työ ja urheilu kulkivat fysiologian osastolla käsi kädessä, ja Rockefellerin säätiöltä rahoitusta saaneelle Työterveyslaitokselle hankittiin polkupyöräergometri ja juoksumatto. Kiinnostusta urheilulääketieteeseen kasvattivat myös Helsingin olympialaiset vuonna 1952 (Karvonen 1991, 12–14).

Pohjois-Karjala-projektissa haluttiin vähentää sydäntautikuolleisuutta. Projektin terveyskasvatussuunnittelija Kai Koskela esitelmöi Ilomantsissa vuonna 1973 aiheesta ”Terveyskasvatuksen mahdollisuudet Pohjois-Karjalassa”.

Hakkuumestaruuskisojen osanottaja Aarre Minkkinen poseeraa pokasahoineen kameralle vuonna 1951.

Kiehtovana esimerkkinä urheilufysiologian ja työfysiologian yhteyksistä toimivat vuosina 1945 ja 1951 järjestetyt hakkuumestaruuskilpailut. Niissä tutkimuskohteena olivat pitäjän osakilpailuista valikoituneet metsätyömiehet, jotka olivat keskitasoa huomattavasti tehokkaampia. Osallistujilta mitattiin muun muassa hikoilun aiheuttamaa suolahukkaa, verisolujen muutoksia sekä työn vaikutusta sydämen toimintaan ja ruumiinlämpöön. Tutkimusjulkaisuissa viitattiin suoraan HFL:n tekemiin tutkimuksiin.

Hakkuumestaruuskilpailua koskevissa tutkimuksissa sivuttiin väsymystä, joskin

turhaan, sillä kilpailijoiden keskuudessa väsymysilmiötä ei juuri esiintynyt, eikä väsymyksen mittaamiseen edes ollut asteikkoa. Karvosen mukaan väsymyksestä ei oikeastaan voida sanoa muuta kuin, että se lienee osittain psyykillinen subjektiivinen tila. Objektiivisesti väsymys on todettavissa työtulosten alenemisena ja tarkkuuden huononemisena: ”eihän tarvitse tavallisesti olla erikoinen ihmistuntija huomatakseen, että mies on väsynyt” (Karvonen 1947, 42).

Toisen maailmansodan jälkeisessä työlääketieteessä väsymystä pidettiin yleisesti bio-psyko-sosiaalisena ilmiönä, jonka tutki-

minen oli hankalaa. Työfysiologia keskittyi työn kuormittavuuden mittaamiseen, mutta se ei kiinnittänyt huomiota monimutkaisiin psykologisiin tai sosiaalisiin kysymyksiin. Niihin keskittyvät Mayon kirjoitukset tulivat Suomeen toista reittiä, kun Työterveyslaitoksen tutkijat osallistuivat brittiläisen Roffey Parkin järjestämille työpsykologian kursseille. Roffey Park oli vuonna 1943 perustettu kuntoutuskeskus, joka keskittyi teollisuus- ja sosiaalipsykiatriaan. (Mannevuori 2024.)

Työssä ilmenevä väsymys nousee säännöllisin väliajoin polttavaksi kysymykseksi, ja työuupumukseen yhdistyy uusia käsitteitä, teorioita ja parannuskeinoja lääkkeistä terapiaan, kuntoiluun ja avantouintiin. Taistelu väsymystä vastaan on sekin loputonta, ja älykelloista on tullut arkea yhä useammalle. Silti, tai ehkä juuri siksi, väsymys on sitkeästi säilyttänyt paikkansa modernin yhteiskunnan kutsumattomana epämääräisenä vieraina, joka tulee paikalle juuri silloin, kun sitä vähiten kaivataan.

—
Mona Mannevuori on poliittisen historian dosentti ja yliopistotutkija Helsingin yliopistossa.

LÄHTEET

Center for the History of Medicine (Francis A. Countway Library of Medicine), Boston.
Harvard Fatigue Laboratory records.

Forbes, W. H. Description of Work in Lab (box 1, folders 6–7)
Toimittaja C. Edmunsonin kirje Dr. L. J. Hendersonille 3.2.1942.
W. H. Forbesin vastaus Edmunsonin kirjeeseen 5.2.1942.
W. H. Forbesin vastaus Dr. J. C. Mettsin kirjeeseen 18.2.1942.
W. H. Forbesin vastaus Lt. G. C. Rankinille 31.12.1942.
Keys, Ancel 1935. Report of the International High Altitude Expedition (box 24, folder 1).

KIRJALLISUUS

- Folk, G. Edgar 2010. The Harvard Fatigue Laboratory. Contributions to the World War II. Advances in Physiology Education 34:3, 119–127.
- Forbes, William H. 1943. Problems Arising in the Study of Fatigue. Psychosomatic Medicine 5, 155–157.
- Gillespie, Richard 1987. Industrial Fatigue and the Discipline of Physiology. Toimittanut Gerald L. Geison. Physiology in the American Context, 1850–1940. Bethesda, MD: American Physiological Society, 237–263.
- Horvath, Steven M. ja Horvath, Elizabeth C. 1973. The Harvard Fatigue Laboratory. Its History and Contributions. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Johnson, Andi 2015. They Sweat for Science. The Harvard Fatigue Laboratory and Self-Experimentation in American Exercise Physiology. Journal of the History of Biology 48:3, 425–454.
- Karvonen, Martti J. 1947. Työfysiologiset havainnot ja tutkimukset valtakunnan hakkuumestaruuskilpailuissa 15.–20.10.1945. Metsätyöntutkimukset II. Metsätyöntutkimuskursseilla 12.6–16.6.1946 pidettyjä luentoja. Helsinki: Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliiton Metsätehotoimiston julkaisu n:o 2, 34–44.
- Karvonen, Martti J. 1991. Työterveyslaitoksen fysiologinen osasto 1950–65. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Mannevuori, Mona 2024. Disseminated Knowledge. The Advancement of Finnish Occupational Medicine and Work Psychology in a Transnational Context, c. 1945–1952. Social History of Medicine (published online ahead of print). <https://doi.org/10.1093/shm/hkae067>
- Mayo, Elton 1933. The Human Problems of an Industrial Civilization. Lontoo: Routledge.
- Rabinbach, Anson 1990. The Human Motor. Energy, Fatigue, and the Origins of Modernity. Berkeley: University of California Press.
- Scheffler, Robin Wolfe 2011. The Fate of a Progressive Science. The Harvard Fatigue Laboratory, Athletes, the Science of Work and the Politics of Reform. Endeavour 35:2–3, 48–54.
- Scheffler, Robin Wolfe 2015. The Power of Exercise and the Exercise of Power. The Harvard Fatigue Laboratory, Distance Running, and the Disappearance of Work, 1919–1947. Journal of the History of Biology 48:3, 391–423.
- Tracy, Sarah W. 2012. The Physiology of Extremes. Ancel Keys and the International High Altitude Expedition of 1935. Bulletin of the History of Medicine 86:4, 627–660.

TIEDEMAAILMA

KUINKA ETNOMUSIKOLOGIA (EPÄ)ONNISTUI SUOMESSA

Suomen etnomusikologinen seura on jo 50-vuotias, mutta tieteenalan historia ei ole suoraviivainen menestystarina. Etnomusikologia tai musiikintutkimus ylipäätään on joutunut uhanalaiseksi kotimaisissa yliopistoissa. Itse tieteenalan nimikin on aiheuttanut polemiikkaa.

Etnomusikologia on vuosien varrella ymmärretty vaihtelevasti. Sitä on saatettu pitää kansanmusiikin tutkimuksena, Euroopan ulkopuolisten musiikkiperinteiden tutkimuksena, musiikin etnografisena tutkimuksena eli musiikkiantropologiana, kaiken paitsi länsimaisen taidemusiikin tutkimuksena tai kulttuurisena musiikintutkimuksena. Suomen etnomusikologinen seura sitoutuu näistä viimeisimpään: se määrittelee tieteenalan säännöissään ”musiikkia kulttuurisena ilmiönä tutkivaksi” (SES 2024).

Etnomusikologinen seura perustettiin vuonna 1974, ja sittemmin alaa saattoi opiskella eritoten Helsingin ja Tampereen yliopistoissa, jälkimmäisessä jopa pääaineena. Viime vuosina tieteenalanimike on kuitenkin

ajautunut sivuun – ellei peräti näkymättömiin – yliopistojen tutkintovaatimuksissa. Tampereella pääaineesta luovuttiin käytännössä jo vuonna 2012 ja musiikintutkimuksesta kaikkienensa vuonna 2019.

Osin Tampereen yliopistouudistuksen johdosta seura järjesti vuonna 2019 syyskokouksensa yhteydessä tilaisuuden, jossa keskusteltiin musiikintutkimuksen nykytilanteesta ja tulevaisuudesta. Tilaisuuteen oli kutsuttu kaksi alustajaa; muita osallistujia oli neljä. Kokous oli marraskuussa eikä kruunupäisestä kulkutaudista ollut vielä tietoaakaan, joten vähäisen osallistujamäärän syitä voidaan vain arvailla. Ehkäpä aihe ei ollut keskustelemisen arvoinen siksi, että nykytilanne ja tulevaisuus olivat turvattuja – tai siksi, ettei niistä kerta kaikkiaan kannattanut enää puhua.

TIETEENALAN SIRPALEET

Vanhan sanonnan mukaan epäonnistuneista muusikoista tulee musiikkitieteilijöitä ja epäonnistuneista musiikkitieteilijöistä etnomusikologeja, mutta onko siis niin, että musiikintutkimus kaikkienensa on epäonnistunut Suomessa?

Ehkei sentään, mutta eittämätön tosiasia on, että tilanne on ratkaisevasti erilainen kuin esimerkiksi Suomen etnomusikologisen seuran juhliessa 30-vuotista taivaltaan vuonna 2004 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran juhlasalissa. Yhdessä juhlapuheenvuoroista **Helmi Järviluoma** piti yhtenä osoituksena etnomusikologian voittokulusta sitä, että alan tutkijoista oli tullut professoreita useissa yliopistoissa. Järviluoma itse toimi Itä-Suomen yliopiston kulttuurin tutkimuksen professorina vuodesta 2005 alkaen.

Viime vuonna etnomusikologisen seuran juhliessa 50-vuotispäiviään osa kyseisistä professoreista oli eläköitynyt ilman seuraajia, eikä etenään uudistetussa Tampereen yliopistossa voi opiskella musiikintutkimusta käytännössä enää lainkaan. Jyväskylässä puolestaan on keskitytty kognitiiviseen musiikintutkimukseen, vaikkakin sikäläisessä huippuyksikössä yhtenä painopisteenä on niinkin etnomusikologinen aihe kuin ”musiikki voimavarana nuorille”. Sitäkin voi mitata. (JY 2025.)

Helsingin ja Turun yliopistoissa musiikintutkimuksen kandiopinnot on yhdistetty

muihin taiteentutkimuksen aloihin. Lisäksi säveltäjäkeskeisyys on korvautunut kulttuurisen analyysin opeilla. Akateemisia pyöriä on keksitty uudestaan aktivistisen tai yhteiskunnallisesti muutosvoimaisen musiikintutkimuksen nimissä – ikään kuin aiemmat musiikin naistutkimuksen muodot tai Suomen etnomusikologisen seuran sääntömääräinen tarkoitus ”levittää tietoa maailman musiikkikulttuureista päämääränään edistää kansojen välistä ymmärtämystä” olisivat jotain tyystin erilaista ja vanhentunutta (SES 2025; katso myös Seye ja Riikonen 2019, 129–130).

Mutta onko etnomusikologia lopulta epäonnistunut Suomessa? Rakenteelliset muutokset puoltavat väitettä, kun taas neromyytien ja sävelteosten autonomian nimeen vannovien tutkijoiden uskottavuus on ollut koetuksella jo vuosia – kenties **Sibelius**-tutkijoita lukuun ottamatta.

Etnomusikologinen seura on julkaissut vuodesta 1986 alkaen *Etnomusikologian vuosikirjaa*. Sikäli kun mikään tieteenala määrittyy nimensä mukaisen vertaisarvioidun kausijulkaisun perusteella, etnomusikologia Suomessa kohdistuu yhtä lailla kanteleeseen, oopperaan, ääniympäristöihin kuin pappien vaimoihinkin (katso Kilpiö, Niiranen ja Rantanen 2023).

Tieteenalan moniulotteisuuden pohjalta kohdistankin huomioni etnomusikologian (epä)onnistumiseen nimikkeen osasten poh-

jalta. Pohdin eritoten ”etnon” painolastia mutta myös sen niveltymistä ”musiikkiin” ja ”tieteeseen” (*logos*).

MONISELITTEINEN ETNO

Sananmukaisesti etnomusikologia on kansanmusiikin tai pikemminkin eri kansojen musiikkien tutkimusta (katso Moisala 1991). Suora käännös ei silti ole järin osuva, koska kansanmusiikki on vakiintunut eritoten eurooppalaisten paikallisperinteiden nimilapuksi sekä populaari- ja taidemusiikin rinnakkaisluokaksi.

Etno-etuliite on ongelmallinen myös siksi, että etnomusikologia-termin keksijäksi tituleerattu **Jaap Kunst** nimesi alun perin rotuopillisin perustein sen kohteeksi ”pääasiassa kaikkien ei-eurooppalaisten väestöjen, sisältäen sekä niin sanotut primitiiviset ihmiset että sivistyneet itäiset kansat, musiik[*in*] ja musiikilliset instrumentit”. Hänen mukaansa ”jokaisella rodulla, jokaisella

Tampereen yliopistossa ei voi opiskella musiikintutkimusta käytännössä enää lainkaan.

väestöryhmällä on oma musiikillisen ilmaisun tapansa”, mikä ”ei riipu vain väestön erityisestä psyykkisestä rakenteesta, vaan sillä on myös fysiologiset reunaehdonsa. Tämän tilanteen esiin nostamat kysymykset muodostavat etno-musikologian [sic] varsinaisen tutkimuskentän. [– – L]aulustaan lintu tunnetaan.” (Kunst 1955, 9–10.)

Myöhemmin Kunst luopui etno-etuliitteen yhdysviivasta ja korosti tieteenalan keskittyvän ”ihmiskunnan kaikkien kulttuurikerrostumien perinteiseen musiikkiin [eli] kaikkeen heimo- ja kansanmusiikkiin ja kaikenlaiseen ei-länsimaiseen taidemusiikkiin”. Hän rajasi silti edelleen myös länsimaisen populaarimusiikin tarkemmin perustelematta etnomusikologian ulkopuolelle. (Kunst 1969, 1.)

”Etninen” oli tuolloin – ja on nykyäänkin – kiertoilmaus ulkomuodoltaan, uskomuksiltaan ja tavoiltaan oudolle ja erilaiselle eikä siis suinkaan ”kansallisen” synonyymi. Siirto- maavalta-ajalla muotoutuneilla ajatuskierou- tumilla on toki osansa tässä, mutta varsina-

Tiedeyhteisössä etno-määreeseen suhtaudutaan vaihtelevasti. Etnomusikologian piirissä etuliitettä on pidetty suorastaan häpeällisenä.

nen syltityhdas perustettiin jo pari tuhatta vuotta aiemmin hepreankielisiä pyhiä tekstejä kreikkannettaessa: muita kuin juutalaisia (eli vääräuskoisia) tarkoittanut *goy* kääntyi muotoon *ethnikos*.

Tiedeyhteisössä etno-määreeseen suhtaudutaan vaihtelevasti. Etnomusikologian piirissä etuliitettä on pidetty suorastaan häpeällisenä viimeaikaisten dekolonisaatiovaateiden myötä, mutta kansatieteilijät ovat Suomessa nimenneet oman alansa uusiksi nimenomaan etnologiana (katso Amico 2020; Ruotsala 2020). Vastaavasti esimerkiksi Ruotsissa käytössä oleva *musiketnologi* ei vaikuta aiheuttaneen juurikaan kuohuntaa.

Otaksua siis sopii, että juuri musiikkiin liittyen etuliitteellä on oma erityinen painolastinsa. Nopean verkkohaun perusteella ”etnistä musiikkia” yleisempää on vain ”etninen ruoka”, eikä esimerkiksi sellaista kuin ”etninen kuvataide” ole olemassa sen enempää kuin ”etnistä autoiluakaan”.

Toisaalta Suomessa ”etnoa” on omittu myös niin sanotun nykykansanmusiikin sy-

nonyymiksi. Verko-osoite *etno.net* kuuluu Taideyliopiston Sibelius-Akatemian kansanmusiikin aineryhmälle, mutta toisaalta etnomusikologiaa ei mainita Taideyliopiston opinto-oppaassa lainkaan.

Lisäksi on jokseenkin eriskummallista, että juuri tällaisen ”etnon” tutkimusta varten on perustettu vuonna 2020 oma julkaisunsa *Satasarvi*, ikään kuin aihepiiri ei olisi sovelias *Etnomusikologian vuosikirjaan*. *Satasarvea* julkaisee Sibelius-Akatemian kansanmusiikin koulutusohjelma.

MUSIIKIN INHIMILLISYYS

Kysymys ei ole aihepiiristä, vaan lähestymistavasta. *Etnomusikologian vuosikirja* kytkeytyy minkä tahansa musiikin humanistis-yhteiskuntatieteelliseen antropologis-kulttuurintutkimukselliseen analyysiin. *Satasarvi* on taas ensimmäisessä pääkirjoituksessaan tehtyjen linjausten perusteella rajatumpi sekä aihepiirin että metodologiansa osalta: ”tavoitteena on edistää kansanmusiikin tutki-

musta [– –] sekä erityisesti nostaa esiin tutkivan muusikon näkökulmaa” (Kallberg ym. 2020, 1).

Satasarven pääkirjoituksen toteamus vihjaa kahdesta keskeisestä olettamuksesta: etnomusikologia ei ”edistä” kansanmusiikin tutkimusta eikä myöskään anna sijaa muusikkolähtöiselle tutkimukselle. *Etnomusikologian vuosikirjan* tuoreimpien numeroiden perusteella edellinen oletamus on perusteeton, kun taas jälkimmäiseen puolestaan tiivistyneen paljon olennaista 2020-luvun tiedepoliitikasta ja musiikintutkimuksesta osana sitä.

Kysymys muusikkoudesta musiikintutkimuksen perustana ei suinkaan ole uusi. Usein musiikkitieteilijöiden ja etnomusikologien oletetaan olevan myös muusikkoja – toisin kuin esimerkiksi musiikkisosiologien tai kenties Ruotsissa musiikkietnologien. Silti sitä mukaa kun musiikkitieteen ja etnomusikologian yksiköjä lakkautetaan tai sulautetaan osaksi laajempia, käsitys musiikin ja sen tutkimuksen erityisyydestä pikemminkin vahvistuu.

”Etnon” metodologiset seuraamukset eivät kuitenkaan jää tähän. Musiikintutkijoilla on omat menetelmälliset mieltymyksensä, mutta silti useimmat myöntänevät, että mikään musiikillinen ilmaisu tai käytäntö ei sinällään vaadi tiettyä lähestymistapaa. Toki genre- ja metodiuskovaisia on kaikkialla. Tämä yhtäältä epäilemättä syventää tietyn aihepiirin tietämystä, mutta toisaalta usein rajoittaa kokonaan uudenlaisten kysymysten esittämistä.

Tässä yhteydessä myös valtioiden väliset rajat osoittautuvat tärkeiksi: etnomusikologia Suomessa ei ole välttämättä sama asia kuin etnomusikologia englanninkielisissä tieteenalan maailmanlaajuista mallia ylläpitävissä yhteyksissään. Toisin sanoen etnomusikologia yleisenä musiikkiin kohdistuvana kulttuurisia ja yhteiskunnallisia olosuhteita painottavana metodologiana on eri asia kuin musiikkiantropologia, jossa painotetaan etnografista kenttätöitä.

Etnomusikologian ytimessä eivät kuitenkaan ole metodologiset oletukset kansoista tai niiden kuvauskeinoista, vaan ontologiset ja epistemologiset kysymykset musiikista: mitä musiikki on ja mitä voimme tietää siitä?

Etnomusikologeilla on ollut tapana hokea **John Blackingin** muotoilua musiikista ”inhimillisesti organisoituna äänenä”, osin epäilemättä vastapainona musiikkitieteen nuottikeskeisyydelle. Epäilenpä, että kyseiset etnomusikologit eivät ole jaksaneet lukea Blackingin pamflettia loppuun asti, kas kun hän kääntää asetelman toisin päin ja käsittelee musiikkia ”äänellisesti organisoituna ihmisyytenä”, ihmiskunnan lajityypillisenä piirteenä. (Blacking 1973.)

Asiassa ei tarvitse luottaa vain etnomusikologeihin. Nykyaikana arvossaan olevat aivo- ja neurotieteilijät ovat nimittäin tulleet mittauksineen ja magneettikuvineen samaan lopputulokseen (katso Harvey 2017).

RISTIRIITOJEN PERIMMÄINEN EETOS

Lopputuloksena on tieteentutkimuksellisesti kiehtova ristiriitojen sumppu. Yhtäällä moraaliseen ylemmydentuntoon nojaavat aktivistiset musiikintutkijat syyttävät etnomusikologiaa etuliitteen rasismista, mutta samalla muilla tieteenaloilla saati toimialalla mennä porskutetaan. Tälle aktivistiselle tutkijajoukolle etnomusikologia on kuin täydellinen vanhempi: turvallinen kapinan kohde.

Toisaalla äänikeskeistä musiikin määritelmää toistavat etnomusikologit vahvistavat huomaamattaan käsityksiä musiikista toiminnan ja tutkimuksen alueena, joka jollakin tapaa vaatii erityisominaisuuksia. Tämä tietenkin sopii tutkivan muusikkouden asianajajille, sillä siten perustutkimukseen varatut resurssit saadaan kiepautettua taiteellisen toiminnan ja toimialan tarpeisiin.

Samalla kuitenkin juuri kovaakin kovemman musiikkiaivotieteen tulokset vahvistavat sen, mikä on etnomusikologeille ollut selviö jo pitkään: mikäli musiikin tutkimus jätetään vain muusikoille, ymmärrys aihealueesta ja ihmisyydestä kutistuu.

Etnomusikologian epäonnistumista on vauhdittanut myös avoimen vihamielinen suhtautuminen tieteelliseen tutkimukseen valtakunnan ylintä johtoa myöten. Yliopistohallintoa ”tehostettiin” ja työpahoinvointia lisättiin yliopistolain muutoksella vuonna 2010, ja sittemmin valtion rahoitusta on

suunnattu yhä enemmän poliittisesti ohjattuun ”strategiseen tutkimukseen”. Näin pitkäjänteisen perustutkimuksen edellytykset rapautuvat etenkin humanistisilla aloilla, perustuslaillisesta tieteen vapaudesta puhumattakaan.

Etnomusikologia on kuitenkin onnistunut ainakin kahdella tapaa. Vaikka se olisi-kin nimikkeenä katoamassa, sen opit ovat olennainen osa nykyistä musiikintutkimusta – maantieteellisestä, historiallisesta tai tyyli-lajiin perustuvasta rajauksesta riippumatta. Toiseksi se pakottaa vastustajansa perustelemaan kantansa, menetelmänsä ja käsitteelliset valintansa ja siten pitää tieteenteon perimmäistä eetosta yllä.

—
Kirjoittaja onnittelee 50-vuotiasta Suomen etnomusikologista seuraava ja kiittää Heli Aaltoa tekstiä koskevista kommentteista.

AV Villén on kulttuurisen musiikintutkimuksen professori Taideyliopiston Sibelius-Akatemiassa.

LÄHTEET

Amico, Stephen 2020. ”We Are All Musicologists Now”, or, the End of Ethnomusicology. *Journal of Musicology* 37:1, 1–32.
Blacking, John 1973. *How Musical Is Man?* Seattle ja Lontoo: University of Washington Press.
Harvey, Alan 2017. *Music, Evolution, and the Harmony of Souls*. Oxford: Oxford University Press.
JY 2025. *Musicconnect 2022–2026*. Jyväskylän yliopisto,

<https://www.jyu.fi/fi/hankkeet/musicconnect-2022-2026>. Viitattu 17.1.2025.

Kallberg, Maari, Ilmonen, Kristiina ja Näreharju, Juhani 2020. Hyvä lukija! *Satasarvi* 1, 1–3; <https://etno.net/julkaisu/satasarvi/satasarvi-1-2020-kansanmusiikin-tutkimuksen-aikakauskirja-finnish-journal-of-folk-music-research>. Viitattu 17.1.2025.

Kilpiö, Kaarina, Niiranen, Elina ja Rantanen, Saijaleena (toim.) 2023. *Etnomusikologian vuosikirja 35*. Helsinki: Suomen etnomusikologinen seura, <https://etnomusikologia.journal.fi/issue/view/10768>. Viitattu 17.1.2025.

Kunst, Jaap 1955. *Ethno-musicology. A study of its nature, its problems, methods and representative personalities to which is added a bibliography. Second enlarged edition of 'Musicologica'*. Haag: Martinus Nijhoff.

Kunst, Jaap 1969. *Ethnomusicology. A study of its nature, its problems, methods and representative personalities to which is added a bibliography. Third much enlarged edition of 'Musicologica'*. Haag: Martinus Nijhoff.

Moisala, Pirkko (toim.) 1991. *Kansanmusiikin tutkimus. Metodologian opas*. Helsinki: VAPK-kustannus ja Sibelius-Akatemia.

Ruotsala, Helena 2020. *Kansatieteestä etnologiaan*. Hiiskuttua 22.9.2020, <https://sites.utu.fi/hiiskuttua/kansatieteesta-etnologiaan>. Viitattu 17.1.2025.

SES 2025. Suomen etnomusikologinen seura: Yleistä, <http://www.etnomusikologia.fi/yleista>. Viitattu 17.1.2025.

Seye, Elina ja Riikonen, Taina 2019. Aktivistisen musiikintutkimuksen manifesti. Miksi juuri nyt ja mille yleisölle? *Musiikki* 4/2019, 127–132, <https://musiikki.journal.fi/article/view/89490>. Viitattu 17.1.2025.

ANNA-KAISA HYRKKÄNEN, MARJA KUITTINEN, OSSI NOKELAINEN,
TOMI ROSTI, JANI SASSALI JA HANNA VÄRRI

KANSALLISTA YHTEISTYÖTÄ JULKAISUMETRIIKAN VASTUULLISEN KÄYTÖN EDISTÄMISEKSI

Julkaisumetriikan käyttö on lisääntynyt, mutta siihen liittyvät ongelmat eivät ole poistuneet. Esimerkiksi tutkijoita rekrytoitaessa ei voida tuijottaa vain heidän määrällisiä indikaattoreitaan. Tällä hetkellä erilaisissa verkostoissa tehdään yhteistyötä vastuullisen käytön edistämiseksi.

Julkaisumetriikan suosio on kasvanut nopeasti helppokäyttöisten työkalujen tarjonnan lisääntymisen myötä. Usein julkaisumetriikka nähdään helppona tapana mitata laatua, vaikka todellisuudessa useat indikaattorit eivät suoraan kuvaa laatua ja niiden käyttöön liittyy paljon rajoitteita.

Julkaisumetriikka eli bibliometriikka on ala, joka tarkastelee tutkimusta tieteellisten julkaisujen ja niiden sisältämien tietojen perusteella. Julkaisumetriikan menetelmiä voidaan hyödyntää esimerkiksi tutkijaa tai tutkimusta arvioitaessa. Koska viittaustietokannat ja analyysityökalut ovat kehittyneet ja yleistyneet, julkaisumetriikkaa onkin enenevässä määrin käytetty laadullisten asian tuntija-arvioiden rinnalla.

Siinä missä julkaisumetriikan käyttö on lisääntynyt, joskus sitä on käytetty myös epä-tarkoituksenmukaisesti. Tämä on viime vuosina johtanut siihen, että on tehty suosituksia, jotka liittyvät vastuulliseen arviointiin ja julkaisumetriikan käyttöön. Tällaisia ovat esimerkiksi tutkimuksen arvioinnin uudistusta ajava sopimus CoARA ja vastuullisen tutkijanarvioinnin kansallinen suositus.

Yhteistä julkaistuille suosituksille on, että ne korostavat määrällisten mittareiden käyttöä vain laadullisen arvioinnin tukena, ei korvaajana. Lisäksi suositukset ohjeistavat, että kun käytetään määrällisiä mittareita, tulee pyrkiä avoimuuteen ja läpinäkyvyyteen niin käytettyjen menetelmien, aineistojen kuin tulosten suhteen. On myös huomioitava eroja tieteenalojen julkaisu- ja viittauskäytännöissä.

Julkaisudataan ja siitä laskettuihin indikaattoreihin liittyy aina rajoitteita ja niiden käyttö vaatii tulkintaa.

Uusien suositusten tavoitteena on varmistaa, että määrällisiä mittareita käytetään oikeudenmukaisesti ja että tutkimuksen laadun arviointi perustuu monipuolisiin kriteereihin. Vastuullisten julkaisumetriikoiden tuottaminen edellyttää, että arvioinnissa keskitytään tutkimuksen sisältöön, ei vain julkaisumäärien mittaamiseen ja käytettyihin julkaisukanaviin (CoARA 2022; Vastuullisen tutkijanarvioinnin työryhmä 2020).

Suomessa kansallinen yhteistyö vastuullisen julkaisumetriikan edistämiseksi on aktiivista. Tästä esimerkkinä toimii *Kansallinen julkaisumetriikkaopas* (KJMO), jonka tuottamisesta ja päivittämisestä vastaa Finn-ARMAn julkaisumetriikkaverkosto (Finnish Association of Research Managers and Administrators). Opas on tarkoitettu niille, jotka tarvitsevat tietoa julkaisujen analysoimisesta ja siihen käytettävistä välineistä. Vastuullinen julkaisumetriikan tuottaminen ja hyödyntäminen on oppaan läpileikkaava teema.

Kansallisen julkaisumetriikkaoppaan teemojen ympärille on rakennettu webinaarisarja, jossa käsitellään oppaan keskeisimpiä sisältöjä. Ensimmäinen webinaari järjestettiin toukokuussa 2024, ja sen aiheena oli vastuullinen julkaisumetriikka. Webinaarin yhteydessä järjestettiin myös työpaja, jossa osallistujien oli mahdollista vaihtaa ajatuksiaan ja jakaa kokemuksiaan vastuullisen julkaisumetriikan käytännön toteutuksista ja ilmenneistä haasteista. Työpajassa pyrittiin yhteisvoimin löytämään ratkaisuja esiin nousseisiin ongelmiin.

JULKAISUMETRIIKAN TYYPILLISIÄ KÄYTTÖTILANTEITA

Käytännössä julkaisumetriikan yhtenä lähteenä käytetään tieteellisiä julkaisuja ja niiden sisältämää tietoa. Erilaisissa tietokannoissa yksittäisistä julkaisuista on tallennettu huomattavan monipuolisesti tietoa, jota voidaan

hyödyntää hyvin erilaisiin tarpeisiin. Julkaisu-tietoja on myös helposti saatavilla, mikä edesauttaa niiden yleistä käyttöä.

Työpajassa nousi esille, että julkaisumetriikkaa käytetään erityisesti tietojohdamisen tukena, koska metriikka tarjoaa määrällisen lähestymistavan tieteellisen tutkimuksen analysointiin ja arviointiin. Monipuolisten työkalujen avulla voidaan tarkastella muun muassa, mitä omassa organisaatiossa tutkitaan ja mitä uusia avauksia voitaisiin tehdä.

Omaa tutkimustoimintaa voidaan myös verrata muuhun maailmaan esimerkiksi viittausvaikuttavuuden avulla. Julkaisujen saamisen viittausten perusteella voidaan siis tarkastella, kuinka paljon julkaisut ovat saaneet viittauksia verrattuna muihin saman alan julkaisuihin. Hyvin tyypillinen käyttötarkoitus julkaisumetriikalle on myös sen hyödyntäminen tutkimusyhteistyössä, kuten mahdollisten uusien yhteistyökumppaneiden etsimisessä.

Vastuullisuuden näkökulmasta erityisen haastavaa on julkaisumetriikan käyttö erilaisissa tutkimustoiminnan arviointitilanteissa. Näin on, koska julkaisudataan ja siitä laskettuihin indikaattoreihin liittyy aina rajoitteita ja niiden käyttö vaatii tulkintaa.

Suomessa erityisesti yliopistoissa hyödynnetään julkaisumetriikkaa laajasti silloin, kun järjestetään säännöllisiä tutkimuksen kokonaisarviointeja. Tuolloin julkaisumetriikkaa käytetään yleensä arvioinnin kohteiden itsearviointeissa taustamateriaa-

lina mutta myös ulkopuolisten asiantuntijoiden varsinaisessa arviointityössä. Lisäksi joissain organisaatioissa hyödynnetään julkaisumetriikkaa yksittäisen tutkijan rekrytoinnin yhteydessä. Tällaisessa tilanteessa julkaisumetriikkaa käytetään vertaisarvioijien taustamateriaalina.

Työpajassa keskusteltiin myös siitä, ketkä tutkimusorganisaatioissa toteuttavat julkaisumetriikkaa. Tässä yhteydessä on hyvä korostaa, että työpajan osallistujat tulivat Finn-ARMAn julkaisumetriikkaverkostosta, joka kokoaa yhteen pääasiassa tutkimusorganisaatioiden tutkimuksen tuen parissa työskenteleviä. Näin ollen mukana keskusteluissa ei ollut bibliometriikan tutkijoita. Suomalaisissa tutkimusorganisaatioissa julkaisumetriikan toteuttaminen keskittyy pääasiassa kirjastoihin ja joissain organisaatioissa myös johdon tukipalveluihin.

HAASTEITA VASTUULLISEN JULKAISUMETRIIKAN TOTEUTTAMISESSA

Usein julkaisumetriikka nähdään helppona tapana mitata laatua, vaikka todellisuudessa useat indikaattorit eivät suoraan kuvaa laatua ja niiden käyttöön liittyy paljon rajoitteita. Keskusteluissa yksi useimmin toistuneista haasteista oli se, ettei tilaaja aina täysin ymmärrä, mihin julkaisumetriikkaa voidaan käyttää, mitä rajoitteita siihen liittyy ja mitä eri indikaattorit itse asiassa kuvaavat.

Usein halutaan myös viittauksiin perustuvaa metriikkaa ”liian uusista” julkaisuista, jolloin viittausten kertyminen ei ole ehtinyt vielä kunnolla edes alkaa ja tulokset voivat olla harhaanjohtavia. Haasteeksi on koettu myös määrittää, mikä on minimimäärä julkaisuja analyysin vastuulliseen toteuttamiseen. Pie-nissä julkaisujoukoissa syntyy helposti vääristymiä, jotka eivät kuvaa tilanteen todellisuutta. Uusia indikaattoreita tulee tarjolle jatkuvasti, ja niiden ymmärtäminen vaatii aina aikaa ja selvitystyötä.

Erityisen ongelmalliseksi on koettu vastuullisen julkaisumetriikan edistäminen, jos organisaation johto ei ole siihen aidosti sitoutunut. Vaikka erilaisiin suosituksiin ja julistuksiin sitoudutaan herkästi, käytännön toteutus saattaa resurssisyistä jäädä laihaksi.

Työpajassa osallistujat kokivat johdon sitouttamisessa haastavuutta, koska tutkimusorganisaatioissa toimintaa ja päätöksentekoa ohjaavat edelleen pitkälti rahoittajien vaatimukset. Opetus- ja kulttuuriministeriön korkeakoulujen uudistettu rahoitusmalli tuli voimaan vuodesta 2025 alkaen, ja siinä julkaisujen perusteella jaetaan edelleen yliopistoissa 14 prosenttia ja ammattikorkeakouluissa kaksi prosenttia perusrahoituksesta.

Moni työpajan osallistuja koki hankalana myös rekrytointiin liittyvän julkaisumetriikan tuottamisen. Heidän pelkoon oli, että väärinkäytettynä päätöksiä saatetaan tehdä vain indikaattorien pohjalta, vaikka niiden

pitäisi aina toimia muun tiedon tukena. Toi-nen suurta epävarmuutta herättänyt seikka oli, että metriikan tuottajilla ei aina ole tietoa siitä, mihin analyysijä oikeasti aiotaan käyttää ja miten niitä tulkitaan. Julkaisuanalyysihin liitetään mukaan analyysimenetelmistä ja rajoitteista kertovia kuvauksia, mutta analyysin laatija ei koskaan voi olla varma, lukeeko tilaaja niitä.

Julkaisuanalyysit pohjautuvat tyypillisesti aineistoihin, jotka löytyvät yleisimmistä englanninkielisistä tietokannoista. Markkinoille on viime aikoina tullut myös vapaasti käytettävissä olevia tietokantoja, mutta niiden sisältöjen laatu vaihtelee kuitenkin vielä suuresti. Tutkimus, jota ei julkaista englanniksi tai joka on julkaistu vain painettuna, jää huomiotta.

Ongelmaksi muodostuu se, että näky-mättömiksi jäävät esimerkiksi tutkijat sel-laisista maista, joissa ei ole taloudellisia mahdollisuuksia julkaista suurissa ja hin-tavissa kansainvälisissä julkaisukanavis-sa. Julkaisumetriikan käyttö on haastavaa myös tutkimusaloilla, joilla julkaiseminen tapahtuu paikallisilla kielillä tai painetuissa julkaisukanavissa. On lisäksi pantava merkil-le, että nykyisin monissa julkaisukanavissa avataan, millainen rooli tutkijalla on kysei-ässä julkaisussa ollut. Indikaattoreissa tätä kuitenkin harvemmin huomioidaan.

Ennen kaikkea haasteet ovat laajemmalla alueella kuin Suomessa, joten asian ratkai-

seminen vaatii kansallisen toiminnan lisäksi myös kansainvälisiä ratkaisuja.

MATKALLA KOHTI VASTUULLISEMPAA JULKAISUMETRIIKKAA

Kotimaisissa organisaatioissa on jo tehty toimenpiteitä nykyistä vastuullisemman julkaisumetriikan edistämiseksi. Tehdyt muutokset liittyvät olennaisesti kansallisiin ja kansainvälisiin sitoumuksiin. Yhteisesti sovittuja periaatteita ja sitoumuksia, joihin esimerkiksi korkeakoulut, Suomen Akate-mia ja Tieteellisten seurain valtuuskunta ovat jo sitoutuneet, on noudatettava myös käytännössä.

Suomen Akatemia on esimerkillisesti uudis-tanut kriteerejään vastuullisen arvioinnin si-toumusten mukaisesti. Se korostaa tutkimuk-sen laatua määrällisten suoritteiden sijaan etenkin tutkijoille suunnatuissa rahoitus-muodoissaan.

Yksi merkittävistä Suomen Akatemian tekemistä uudistuksista on, että lehtiperus-teisen metriikan käyttö arvioinnissa on nyt

Metriikan tuottajilla ei aina ole tietoa siitä, mihin analyysijä oikeasti aiotaan käyttää ja miten niitä tulkitaan.

kielletty. Rahoituksen hakija ei saa liittää ha-kemukseensa metriikkatietoja, kuten lehden vaikuttavuuskerrointa JIF tai JUFO-luokitusta (Suomen Akatemia, Vastuullinen tutkijan-arviointi).

Keskeisiä tuoreimpia asiakirjoja, jotka ko-rostavat laadullisen arvioinnin merkitystä ja vastuullisten mittareiden käyttöä, ovat muun muassa CoARAN *The Agreement on Reforming Research Assessment* ja Barcelona-julistus. Ensimmäinen ajaa tutkimuksen arvioinnin uudistusta, ja jälkimmäinen käytetyn ja tuo-tetun tutkimustiedon avoimuutta.

Uusiin periaatteisiin sitoutuminen edistää vastuullisen arvioinnin kulttuuria eri organi-saatioissa. Tämä luo pohjan muille toimille ja varmistaa, että arviointikäytännöt ovat yhte-neväisiä kansainvälisten standardien kanssa. CoARAN sopimus on ensimmäisiä sopimuk-sia, joka edellyttää sen allekirjoittajilta myös käytännön tason suunnitelmaa sitoumusten toteuttamiseksi organisaatiossa.

Julkaisumetriikka on kehittymässä laajem-maksi tutkimusmetriikan kokonaisuudek-si, jonka sovellukset tulevat heijastumaan

Erityisesti eri tasojen rekrytointiprosesseissa on tärkeää huomioida, miten metriikoita käytetään ja miten ne voivat vaikuttaa päätöksiin.

korkeakoulujen toimintatapoihin. Tutkimusmetriikan käyttö rekrytoinneissa on herättänyt keskustelua, ja sen käyttöä muutetaan vastuullisemmaksi. On reilua, että tutkimusta arvioidaan monipuolisesti eikä esimerkiksi vanhanaikaisen julkaisukanavan tai raa'an viittausmäärän mukaan. Erityisesti eri tasojen rekrytointiprosesseissa on tärkeää huomioida, miten metriikoita käytetään ja miten ne voivat vaikuttaa päätöksiin.

Yhteistyö henkilöstöhallinnon kanssa on keskeistä, jotta rekrytointikäytännöt saadaan yhdenmukaisiksi organisaation arvojen ja vastuullisten käytäntöjen kanssa. Pitää päättää, ettei tehdä sitoumusten hengen vastaisia analyysyjä tai rekrytointeja. Sen sijaan rekrytoinnissa tulisi keskittyä hakijoiden laadulliseen arviointiin eikä pelkästään määrällisiin mittareihin. Tämä edistää reilua ja monipuolisuutta rekrytointiprosesseissa.

AVAIMIA VASTUULLISEN JULKAISUMETRIIKAN ONGELMIIN JA HAASTEISIIN

Johdon aito sitoutuminen tutkimuksen arvioinnin uudistamiseen on ratkaisevan tärkeää, jotta muutokset otettaisiin käyttöön organisaation kaikilla tasoilla. Arvioinnin uudistuksen eteenpäin viemisessä organisaation johdon on oltava tietoinen tutkimuksen arvioinnin uudistuksesta sekä siitä, millaisia hyötyjä sillä on tutkimuksen laadun ja vaikuttavuuden vahvistamisessa.

Johdon on myös tuettava asiantuntijoita muutoksen toteuttamisessa. Tämän vuoksi organisaatioissa voi olla hyödyksi perustaa työryhmiä tai nimetä vastuuhenkilöitä, jotka kehittävät ja valvovat vastuullisten julkaisumetriikoiden käyttöä. Jo vuonna 2020 julkaistussa kansallisessa vastuullisen tutkijanarvioinnin suosituksessa kehoitetaan organisaatioita nimeämään vastuutaho, johon ihminen voi ottaa yhteyttä,

mikäli julkaisumetriikan käytössä ilmenee väärinkäytöksiä.

Vastuullisen julkaisumetriikan käyttöönotto vaatii allekirjoitettujen sitoumusten lisäksi konkreettisia toimenpiteitä ja selkeitä ohjeistuksia. Julkaisumetriikan asiantuntijat tuntevat organisaatioissa usein parhaiten julkaisumetriikan käyttöön liittyvät rajoitteet, minkä vuoksi heidän kannattaa toimia proaktiivisesti. Julkaisumetriikan asiantuntija voi aktiivisesti tuoda esiin käytettyyn metriikkaan liittyviä rajoitteita sekä edesauttaa käytettyjen analyysimenetelmien ja tulosten avoimuutta. Hän voi myös puuttua vastuutomiin julkaisumetriikan käyttötilanteisiin omassa organisaatiossaan ja muistuttaa julkaisumetriikan tilaajia ja käyttäjiä vastuullisesta metriikan käytöstä.

Viestiminen vastuullisesta julkaisumetriikasta sekä opastuksen ja neuvonnan tarjoaminen ovat keinoja, joilla lisätään tietoisuutta vastuullisen arvioinnin uudistuksesta omassa organisaatiossa. On tärkeää, että analyysien tilaajille annetaan selkeät ohjeet vastuullisten käytäntöjen noudattamisesta ja että tarvittaessa heitä muistutetaan vastuullisuuden merkityksestä. Käytännön toimenpiteet, kuten ohjeistukset ja koulutukset, varmistavat, että kaikki osapuolet ymmärtävät vastuullisen metriikan käytön periaatteet ja noudattavat niitä.

Kaiken kaikkiaan monipuolinen metriikkaosaaminen hyödyttää organisaatiota, koska

tällöin erilaisten mittareiden ja arviointimenetelmien tuntemus on käytettävissä koko laajuudessaan.

YHTEISTYÖSSÄ KEHITETTÄVÄT TYÖKALUT JA UUDET TEKNIIKAT

Suomessa julkaisumetriikan asiantuntijat tekevät aktiivisesti yhteistyötä. Finn-ARMA-julkaisumetriikkaverkosto järjestää säännöllisiä tapaamisia ja käy vapaamuotoista ajatustenvaihtoa sähköpostilistallaan.

Kansallisen yhteistyön merkittävä hedelmä on kansallisena yhteistyönä ylläpidettävä *Kansallinen julkaisumetriikkaopas* (KJMO), joka julkaistiin kesäkuussa 2022. Kansallisen yhteistyön tuloksena on myös syntynyt suositus julkaisumetriikan vastuullisesta käytöstä, joka sisältyy kansalliseen vastuullisen tutkijanarvioinnin suositukseen.

Toinen kansallisesti merkittävä edistysaskel tulee olemaan kansallinen arviointimatriisi (Finnish Career Assessment Matrix, FIN-CAM). Sitä kehittää tällä hetkellä työryhmä, jonka on nimittänyt vastuullisen tutkijanarvioinnin ohjausryhmä. Matriisin tavoitteena on tuoda näkyväksi akateemisen toiminnan eri osa-alueita ja mahdollistaa tutkijan meriittien kattava tarkastelu erilaisissa arviointitilanteissa. Lisäksi tavoitteena on lisätä tutkijanarvioinnin avoimuutta tuomalla arvioinnin päämäärät, kriteerit ja käytetyt aineistot avoimesti kaikkien osapuolten tietoon.

Tulevaisuuden tekniset ratkaisut ja automatisointi voivat tarjota ratkaisuja julkaisumetriikan käyttöön ja tehdä siitä entistä vastuullisempaa. Esimerkiksi ORCID-profilin hyödyntäminen mahdollistaa tietojen automaattisen keräämisen rajapintojen avulla. Tämä tekee tietojen analysoinnista tehokasta ja vähentää manuaalisen työn määrää sekä virheiden riskiä.

Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta ja Tieteellisten seurain valtuuskunta. <https://doi.org/10.23847/isbn.9789525995268>

*Anna-Kaisa Hyrkkänen on tietoasiantuntija Aalto-yliopistossa.
Marja Kuittinen on tietoasiantuntija Itä-Suomen yliopistossa.
Ossi Nokelainen on informaatikko Jyväskylän yliopistossa.
Tomi Rosti on tietoasiantuntija Itä-Suomen yliopistossa.
Jan Sassali on informaatikko Oulun yliopistossa.
Hanna Värri on tietoasiantuntija LUT-yliopistossa.*

KIRJALLISUUS

- CoARA. 2022. The Agreement on reforming research assessment. https://coara.eu/app/uploads/2022/09/2022_07_19_rra_agreement_final.pdf. Viitattu 28.1.2025.
- Kansallinen julkaisumetriikkaopas (KJMO) 2022. <https://wiki.eduuni.fi/display/csckjmo>. Viitattu 28.1.2025.
- Suomen Akatemia. Vastuullinen tutkijanarviointi. <https://www.aka.fi/tutkimusrahoitus/vastuullinen-tiede/vastuullinen-tutkijanarviointi/>. Viitattu 28.1.2025.
- Vastuullisen tutkijanarvioinnin työryhmä 2020. Tutkijanarvioinnin hyvät käytännöt. Vastuullisen tutkijanarvioinnin kansallinen suositus. Helsinki: